Контрольный экземпляр

Массо а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дениз ◆ ЕРА, 25 ОКТЯБРЬ, 1984 ШУ. ◆ № 128 (7008). ◆ Мах 3 кеп.

Агропромышленни комплекса болхлой! Юрта боахама производства интенсификаци яр сихде! Мохк кхачан а юрта боахама а бийдалца тешшаме Iалашбе гIерта!

Кхачан программа кхоачашъяра тIехьа тIатеIIа къовсам лоаттабе!

ЙиззагIа караерзае болх беш йолеи керда хьалъеш йолеи производственни мощностащ!

(КПСС ЦК ТIахьехьамашдара).

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленумах бола

ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

1984 шера 23 октябре хилар КПСС ЦК аргIанара Пленум.

Пленум хьаеллаш дIаьхха къамаьл дир КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста К. У. Черненкос.

Пленуме дийцар «Лаьтташта мелиораци яра йIаьххача хана йолча программа а мелиораци яьча лаьттаех пайда эцара эффективность мехка кхачан фонд тешшаме алсамъяккхар духьа лакхъяра а хьакъехьара» дош. Цу дешах йола доклад йир КПСС ЦК Политбюро члена, СССР Министрий Совета Председатела новкъоста Н. А. Тихонова.

Прениешка дакъа лаьцар: В. К. Гусева — КПСС Саратовски обкома хьалхарча секретара, А. П. Ляшкос — Украински ССР Министрий Совета Председатела, И. Б. Усманходжаева — Узбекистана Компарте ЦК хьалхарча секретара, Н. А. Назарбаева — Казахски ССР Министрий Совета Председатела, Н. Н. Слюнькова — Белоруссе Компарте ЦК хьалхарча секретара, Н. Д. Терещенкос — Ставропольски крайн Степновски района «Путь к коммунизму» яхача колхоза председатела, С. К. Гроссу — Молдаве Компарте ЦК хьалхарча секретара, Н. Ф. Васильева — СССР мелиорацеи хин боахамеи министра, Г. П. Разумовске — КПСС Краснодарски крайкома хьалхарча секретара, В. П. Никонова — РСФСР юрта боахама министра, Н. Ф. Аксенова — КПСС Алтайски крайкома хьалхарча секретара, П. П. Гришкявичуса — Литва Компарте ЦК хьалхарча секретара.

Дийцача дешах КПСС ЦК Пленумо тIайнар кепайоавен тIа арабоаккхаш бола сопам.

Цу тIехь Пленумо чакхбаьккхар болх.

КПСС ЦК ГЕНЕРАЛЬНИ СЕКРЕТАРА НОВКЪОСТА К. У. ЧЕРНЕНКОС КПСС ЦК ПЛЕНУМЕ ДАЬ КЪАМАЬЛ

Новкъостий!

Тахан дувц КПСС гIулакхаша керттерча лерхIачох — советски наьха вахара боарам дIахо лакхбара юкъарчал доацаш доагIаш дола дош. Деш дола къамаьл юртбоахама производствана лоррагIа интенсификаци яра, лаьтташта шерра мелиораци яра ларда тIа Кхачан программа кхоачашъяра тIадерзадаь кхы тIа а чакхдаха дезача доккхийча гIулакхий хьакехьа да.

Ховш ма дарра, КПСС ЦК майски (1982 ш.) Пленуме коллективно кийч а яь, чIоагIйир вай мехка Кхачан программа. ДIадахар деррига а шин шу мара дац, цхьабакъда, дог тайша ала мегаргдолаш да, из беркате ха хиннай.

Мехка деррigача исторе чухь ца хиннача тайпара лаьха юртбоахама продукце хьувкъам кхебаьб 1983 шера. ХIаьта укх шера а вIалла аьттув боацача хаоттама хьалащка, дукхача районашка Iалаьмате чIоагIа йоъал этта хиннайолдаше а юрташкарча къахьегамхоша турпала къовсам лоаттабу хьахур кхы кIезигагIа ца хилийтар духьа. Тахане а гуш да 1983—1984 шерашка йоаккхаш йола юртбоахама продукца алхаьчца лаьрхIача пятилетка хьалхарча шин шерарчул дукха соагIа - эшашагIа йоацаш 30 миллиард сома махка дукхагIа хургхилар.

Къаьстта дикахетар деш да хьайбай боахаме хулаш дола хувцамаш. Шера юкъера лаьрхIача йоаккхаш йола шура 7,4 миллион тонн дукхагIа хиннай, дулх —1,4 миллион тонн, фуац — 4,6 миллиард. Дикка дукхагIа хиннад гуллеш дола баьцадаараши соми. Цо йиш хилийтай цхьайолча маьхерча продуктай потребление боарам лакхбе, советски наьха кхачан структура тоае.

Лоацца аьлча, юртбоахама производстве толамаш даькхад, хIаьта уж шено йоацаш а да. Цар хьакъехьа ца аьлча — кхашкарчен фермашкарчен болхлой хьинаречен атта боацачен къахьегама бе боаттIача тайпара мах ца бар хургдар. Бе боаттIача тайпара мах бе боагIа юрташка партийн комитеташа, советски боахамен органаша беча хьинарече организаторски политически балха. Иштта белгалдаккха деза промышленноста, гIишлонгьара, транспорта, берригача халкъа боахама къахьегама коллективаша юрта боахам дегIативаша луча боалабеча лоаца доккха дакъа.

Бакъдар аьлча, дIахо а чIоагIа къахьега декхарийла да вай юртбоахама продукци дукхагIа араяхара, агропромышленни комплекса деррига доакъоша толаме болх бара хилийта дартдоаца хьалаш вIаштIехьдахара.

ХьалхагIа а санна юкъметтера проблема — из да ялат тIехь - тIехьа дукхагIа далар. Укх гарггарча шерашка мехка мел эш из доахаргдолаш йола темпаш хилийта еза.

ТIехьатетта йиш йоацаш дола шоллагIа декхар — хьайбай боахамера дика тенденцеш дIачIоагIъяр, из сихагIа дегIаахара хиланза дарт мел доацар дар. Эггара хьалха доахане продуктивность лакхъе еза вай Iулий дикал тоарен доакъарий база хоадамбоалаш чIоагIъярен лакъаца. Уж миссел хьайбаш а долаш, доакъар, къахьегам, средстваш рационально дIа а ухийташ, продукци дукхагIа яхар — иш те хила беза хьайбай боахам дегIанкхувлара керттера ластам.

Шеко яц, уж бIарзагIа дола дешаш къоастадарга бода эггара кийсагIа бола никъ юртбоахама производствана массе оагIорахьара интенсификаци яр, из индустриальни ларда тIа оттабар хиларах. Бакъдар аьлча, вай дIахо а дукхагIа дIаухийтаргьа юрта боахамга капитальни вложенеш, техника, кхыйола материальни средстваш тергьа цунна. Цхьабакъда, тахан а дIахо а керттердар ла цу еррагача ресурсаша юха хьалур дукхагIа хургдолаш царех пайда эцар, эггара йокхагIен сихагIен эффект яккха йиш хургйолча участкашта уж тIаерзаяр.

Цу тайпарча цаьхъо хIинаъе а IалашдаьД промышленни хьисапе коа тIаре оалхазараш леладеча. «чуоттадаь доахан кхоабача» индустриальни технологи а йолаш хьажмIаш, шекаре свеклаш, кхыйола культураш кхеача, тоъал доккхий тоадамаш доахилга. Дукха ха йоацаш ЦК Политбюрос къоабалдаьД мехка кхы тIа а миллионаш тоннаш ялат дала дезаш дола гуралъеи бIаьстан юкъеи дув кIа кхедара индустриальни методаш юкъейоалаяра тIадерзадаь гIулакхаш. Цу керттерча наькъагIа юртбоахама производства деррига доакъошка шерра фронт а лаьца аха деза.

Новкъостий! ХIаьзарча этапе карагIдаьнна позитивни хIамаш а вай дIахо де дезараш а дукхача даькъе юрт социально эргалкхара тIадерзадаь чакхдоахача гIулакхаша дувзаденна да. Наьха йоакхо ярах, цар къахьегаман бытан, культурни вахар дIахо тоадара эша лерттIа хьалаш вIаштIехьдахарах лоархI парте производственни толамий лара. ЛаьгI ца йоллийташ цу дешай уйла ю Политбюрос, эрг а я. Тахан бокъонца хьадде эла йиш я вайга юрташкарча къахьегамхой вахаре оалаагара хувцамаш хулаш да, вай юрта сибат дикагIча оагIорахьа эргадувл.

Пятилетка дикъ шера юрташка эксплуатаце дIалургда еррига а лаьрхIача 132 миллион квадратни метр моттиг йола чуIе цIенош. ТIаккха цо йиш хулийтаргья 10 миллион соагIача сага чуIеча моттиггий хьалаш тоаде. Шерьеннай школаш, деша даха ха йоацача берий учреждениеш, увахцIено лораяран культураш объекташ хьалъяра масштабаш, эргадоахай тоадеш да бытовой гIулакхаш делга. Шерагара шу массаза доал лакхлу колхозхойн совхозий болхлойн реальни доходаш, тIехь - тIехьа сихха дукхагIа хул доккхаш дола товараш.

ДIауйлаел оаш, новкъостий, укх тайпарча цифрай. СССР ЦСУ даннеша хьахьокхачох, тахан юртарча хIара бIаь дезалах 85 — телевизораш, 87 — радиоприемникаш, 73 — холодильникаш йолаш ба, 60 гаргга дезал ба баракъаш дутта машинаш йолаш. Юрташкарча хIара шоллагIбараш хIана бац аьнна, болча дезала легковой автомобиль е мотоцикл я. Цу дерригача хIамаша тешал ду керттерча программин декхарех цаI — юрташка бахача наькха вахара боарам городашка бахаранчуна гергабигар — кхоачашпарге болача наькъа тIа тоъал хIамаш карагIдийна хилара.

ХIаьта хьаэнаргга вай укх тайпара дош. ХIаране ю - шоай гIонна дола боахамаш дегIадоаладара хьакъехьа доваеп дола социальни гIайпцачул тIехьагIа бахача наькха доалахьара доахан цхьа миллиони 800 эзари беннаш дукхагIа хиннад, незал дукхагIа хиннай хьехарч а. ДукхагIа лелазе баьшаб миш коа тIара оалхазараш. Уж тоъал совнагIа IотIакхеташ да вай колхозни - совхозни производствана.

Къаьстта белгалдаккха безам ба са, юрташкара городашка баха дIаухаш бола нах укх тIехьарча шерашка кIезигбала болабенна хилар. Духхьал дIаьргIа вай — из дукхха сатийса а хIанз реальность хинна дIаэтта а процесс я. Берригаш а лаьрхIача юрташкара дIауха нах кхаь шера 8 процент кIезигбенна. Российски Федераце — 24, Нечерноземни зоне — 30 процент.

Иштта чIоагIа лоархIаме да, юрташка бахача дезалий бераш дукхагIа хулаш хилар. Карарча пятилетке дукхагIа хоцу из РСФСР-е, Украине, Белоруссе, Прибалтика республикашка, демографически хьисапера йовзаш йола халонаш цу регионашка хIанз в юсаш яле а. ХIаьта мохи бIарчча хьанйцача 1983 шера юрташка бераш дара боарам укх тIехьарча 20 шера эггара лакхагIа хиннаб.

Новкъостий, лоацца къамаьл деш аз лаьрхIар Кхачан программа кхоачашъяра хьалхарча итогий хьалда анализ елга дац. Цхьабакъда, цаI-м тешшаме ала йиш я: из кхоачашъеш я, хIаьта советски наха из шоашта бIарга а гу.

Бакъдар аьлча, сатийсIера гаьна да вай. Юрта боахамера гIулакхаш дукхача участкашка хIанз а низкъало да. Цу даькъо йоаккхаш йола продукци мехка тIехь - тIехьа дукхагIа эшачул тIехьаюс хIанз а. Мел дика хIамаш карагIдийпнадале а, дукхача городашка баха нах кхачан продуктащца, эггара хьалха дулхаца, IалашбIара сагото хIанз а дIаьвкхаяц. ХIаьта Центральни Комитет цу деша сагоотдаш а я, цо хIара деиа йоакхо еш дола гIулакх да из.

Юрта боахамах экономика лаьха дегIаена сектор хьаьрга болача новкъа вахаро хьалхашка увттаеча проблемаша дIадех уж кердача, эггара эффективнегIча тайпара къестаяр. ХIаьта дувцар вай директивай акценташ кхычахьа уттаяр а доацаш, бокъонца йола новаторски творческий подход лахар да.

Цунна дувзаденна Центральни Комитето тахан хьалхашка отталу лаьтташта мелиораци елга шеррача масштабашка доаржаларах дола дош, цунах юрта боахам дIахо дегIабоалабара, мехка кхачан фонд тешшаме совъяккхара йола хоадам беш йола фактор а лерхIаш.

Шоана, новкъостий, дикахои, юрта боахама производство мел чоалханеча хьалашка лелае еза. Вай хIамаш дIаюеш йолча майдай дукха доккхагIа дола даьъа дика доаца Iалама - климатически хьалаш долча, йокъал уеттача моттигашка ма дий. Иштта хьалашка темшаме хьувкъам чукхахьара ма хулла кIезигье еза харцбаьннача хаоттамо юрта боахана еш йола вилави.

Из Iалаьмате доккха декхар, ялат кхедерашта бIаьш шерашка дагадоала хIама да. Из къоастадара наькъий уйла еш хиннав В. И. Ленин Советски Iеылал эттача хьалхарча шерашка. 1921 шера цун инициативагIа къахьегамен оборохак Совета тIехьйнаб «Йокъалца къовсам лоаттабарах» бола сопам. Цу тIа аьннад: «Мехка юртабоахама вахаре Iалаьмате лоархIаме гIулакх лерхIалда йокъалца лоаттабеча къовсамех. хIаьта цу лостамагIа деш дола гIулакхаш тIеха дараашта пийсса а лерхIаш».

Цу шерре а яду Владимир Ильича Кавказерча коммунисташка письмо. Iалаьмате къаьсте а кIоарга а да цо яхар: «Орошени нассадолча хIамал чIоагIагIа эш, хIаьта массадолча хIамал чIоагIагIа хувцаргья край, юкхаьергья из, цендаь дIадоакккхаргда къаьнадар, чIоагIдергда коммунизмага довалилга».

Иштта Ленина Iаьдалагlа хьалхъалцеи хургдар гуш уеттадаьд цу хана декхар. Сона хетачох, дувца дезаш а дац, цу деша лоархIамн ирали вай деношка эшаденна ца хиларах. ТIехьара а диза даргдоацаш да хьувкъамах фу хургда-хьогI яхаш наьха уйлаш е езаргйоаца хIама дар, стихи яша а яь, цар дегаш гIоздахар. Из да вай декхар, вай диза даргдоацар.

Николай Александрович Тихонова лаьрххIа дувпаргда СССР Министрий Совето отта а яь. ЦК Политбюрос чIоагIъяьча 2000 шу хьатIакхаччалца йолча хана лаьтташта мелиораци яра планах.

Тахан тIаэцаргйолча решенеша, шеко яц, хьеслаьргья лаьттан низ совбаккхара тIехьа лоаттабеча къовсама керда йоккха этап. ЛаьрхIа да башха йIаьха а йоацача хана хий декхачен уппалаш дIаьхха довъалаьчен лаьттай пайда цкъан ахаззеи шеръе. цар тIа баьцоагIаш леладаро луш йола продукци шозза сов а йоаккхаш. Из гIулакх дича мехка таро хургья хвоттам недла хувцалуш хилча а лаьтта леладаро луш йолча еррига продукцех ах чуя. Из да, новкъостий, эггара лоархIамегIар.

ХIаьта дош дуккьал масштабех лаьтто Iац, шоана ма гарра, уж чIоагIа тешадеш яле а. ГIулакха чулоацам латт лаьтта тоадара деча балхий дикалах. Де ла гальцар ла, промышленни кIийлен тIа юртбоахама продукце гарантированни производства йоккхий зонаш, шоай тайпара. йола ялатий, доакъарий, баьцалаарий фабрикаш хьаяр. Кхетадеш за, из де деза хIанзарча хапарча инженерии, долчча бесса аьлча, автоматизированни системех пайда а ийбеш. Эггара хьалха тоальча лаьтташка юкъекхуала еза лаьта леладара Iилман ларда тIа уттаяь приемаш, эггара дикагIа дола сорташи гибридаши, хьалха латта технологи, хьувкъамашта програмированни елга.

Бокъалдар аьлча, хьалха вайна дагадоха а йиш яцар принципиально кердача тайпара дола, царех тара декхараш юрта уеттаделга а къестаделга а. ХIанз вай йолаш я цу тайпара таронаш. Нагахь санна хьалха боахамашка къаьст - къаьста бола, цу тIа а баьха оасарле доха йола техника кхоачашхиннаяле, хIанз машиностроени йолалуш и машиний эггара хIанзарча хапара комплекташи системаши арахеца. Хьалый баьцовгIаш лорарра йола эффективни химически средстваш, интенсивни тайпарча культурай сорташи гибридаши. ДегIаухаш латт минеральни удобренеш арахецилга. ХIанз укх сахьате йолаш а вай юрта боахама специалистий квалифицированни кадраши производства боккхий организатораши. Низ болаш латт, къаьстта районни звене, юрта боахаман промышленностан интеграци яра керттера форма йолча агропромышленни объединенешка. ЛеррагIа эгралаш тоалуш йоагIа экономически механизм, дегIалоагIаш латт юрта бригадин подряд. ХIана де дезар из цу ерригача таронех ма хулла дикагIа пайда ийбар.

Юрта боахама продуктивность лакхъяра еча йоакхо эггара хьалха дIадех, новкъостий, вай эггара маьхерча капиталех цаI долча лаьттанцара, гIулакх кхьича тайпара леладар. ХIаьта хий дилачен доккьаьвчен лаьттай йоакхо-м кхы а чIоагIагIа е еза. Ялат кхедерий меттала аьлча, из да тоаьача гектара мел эцар дIалала деза, тIаккха лаьттано камаьрша юхалургла шиЙ вала дезар яхилга.

Дага кхаба деза, боахамашкара а бIарччача районашкара а хьал бокъонца мелиорацех тийша хулаш моттигаш кIезига ца хилар. Хьаэцал оаш Саратовски область. Йокъало цунна низ мел духхем къизен бора вьлча, дукха ха йоацаш а тIехьа дукхха боахамаш бIарччача шерашка доакъар доацаш дусаш гIулакх оттар. В. К. Гусева дийцал сона, хий кхьачул тIехьагIа хувш бенлаб нах, тийшаб шоай низах, перспектива бIаргайнай, дикагIа бах, къа а дикагIа хьег, яхаш. ХIанз хий декха лаьтташ ах миллион гектарага кхаьчача хала, тешшаме кхоачашъю областо паччахьалкхенга хьайбай продукци йохкара планаш. Къоастаьй баха нах баьладаараша Iалашбара проблема.

Хий дилларо бокъонца хийцад, кхьметтел, Ставрополера Ногайски аре санна доза, дIеккхоа а хIаьнийнар па хулаш хинна лаьтташ а. Н. Д. Терещенко керте латтача «Путь к коммунизму» яхача колхозе хий декха система хьайича гIоне дуккача шерашка тIаювлача баьцийи силосии культурайн хьувкъам 128 центнер доакъара единицага кхоачаш лакхбенаб, хьалха духхьала 5 центнер мара ца йоалаш хиннача. Шозза алсамбаьнаб ялатий хьувкъам. Иштта таронаш я мелиорацех йоахкараш.

Новкъостий! Лаьтташ тоадаре ерригача паччахьалкхен программа кхоечашъеш чIоагIа лоархIаме да, капитальни вложенеш лостамен продукие производстван приоритеташ ийса къестаяр. Кердача плана тIа керттера тергам тIабохийт ялатийн доакъарийн производство алсамъяккхар санна йола юрта боахама кIийлен тIара проблемаш къестаяра. ЛоархIаме да баьцовгIашта хий дулилга чакхдаккхилар а.

Проблема территориальни аспектагIа аьлча, бокъонца даха а доагIаш къулбехьенгахьа долх вай хиш декхара балхаш дукхагIа деш. Укхаза дика лаьтташ да, кхоачам хилла йоакхал, къахьегама ресурсаш йолаш я, кхача лешашца аьлча, максимальни эффект хьалхагIа хьахургья. ДIахо дергда мелиоративни балхаш Нечерноземье, хIаьта уж бонкха лоархIам болаш а хургда из зона эрагалнхара.

Мелиораци шерра дIайоаде долалуш эггара хьалха йоакхо е еза хиш декхачаи докъалаьчен лаьттаех пайда эцара эффективность доархIам болаш лакхъяра.

Бехказдоаля бахьан доацаш да хIанз мехка проектни хьувкъамга кхачар алхха кхоалагIа дакъа долча хиш декхача лаьтташкара мара ца хилар. Дукхача шерашка лакхлуш яц тоадаьча лаьттай продуктивность Белоруссе, Молдаве. Российски Федераце — хIара шоллагIъяр, хIана яц аьнна йолча областашка. Масала, Ростовски областе хиш декхача лаьтташ тIара доккха ялат, доакъар, кхыйола продукци цкъан ахаззеи гарта кIезигагIа и Крымски областерчул. ХIаьта ховш ма дий, цар шарача арений районашкара Iалама хьалаш вукха башхало боацаш цхьатарре доага.

Вай доIам а хинна Iэ йиш йолаш вац хиш декха боахамаш дика а комплексо а, дукхача шерашка гIулакх дергдолаш, мелиоративни системашка дIалахар дукха юхаметтаоттадергдолаш хьаллеш ца хиларах. Цхьайолча областашка вIалла а доал доацаш эксплуатаци ю нарва. Цхьаккха а бахьан доацаш, дIадодар кIезига а долаш кхаш чIоагIа тоаде таро луш йола чоалхане йоаца мелиораци тIехьашка тетт. Дукхача регионашка, духхьал дIаьргда аз, доал доацаш дIаухийт хин ресурсаш.

Цу дерригнешта моллагIа тайпа бахьанаш цхьаболча новкъосташа доахе а, хIаман хьурмат деш бола вай цу тайпара гIулакх леладеш хила йиш яц.

Министраша новкъосташа Васильева, Месяца, Козлова хьалда юкъера дIадаккха деза гIулакха зуламе дола къаьст - къаьста шо-шоай гIулакхаш леладе, цхьайолча хана балха тIехь ведомственность лелае гIертилга. Хин боахамий гIирсаш хьалделга вIаштIехьдаккхарен лаьттаех пайда эцарен декхараш кхоачашде деза цхьана низаш тIа а дохийташ, юрта болаши конструктивной, партени правительственеи хьалхашка бехктохаме хилар кхетадеш.

Уж проблемаш къестае кхы а чIоагIагIа хоадам болаш а тIатеIIа а йолаяла еза районни агропромышленни объединенеш, центрера а моттигашкара а еррига юртбоахама органаш.

Къаьстта белгалдаккха безам бар са укх тайпара дош. Мелиораце ерригача циклагIа — объект хьахержача дені проектия хьувкъам хьакхаччалца — балхаш делга халданза комплексни хьисапе хила деза. Хин боахамий гIирсаш хьаллара, лаьтташ карадерзалара. цу лаьтташкара боахамаш тоадара проблемаш къоастаелга юкхьанпа деза вIашш дувзаденна хила деза. Хиш декхача а докъадаьча а лаьтташта биззача боарамагIа дIадала деза мел ивар: удобрени, техника, дIайийна хIамаш лорара йола химически средстваш, еррига кхыйола материально-технически ресурсаш, цу даькъе системашта эксплуатаци яра эшараш а. Бокъалдар аьлча новкъостий, дукха халкъа ахча дIаухийт вай мелиорацега, хIаьта Iалаьмате чIоагIа цунга доглоацаш а да вай. Хилийта йиш яц дола хара цхьа моллагIча боарея тIа просчеташ яр бахьан долаш эггара дикагIйола результаташ яхара йола таронаш тоаха яйталга.

ШийттаIагIча пятилетка керттера лостамаш кийчдеча хана СССР Госплан, министерстваш, ведомстваш декхарийла я хIанз мелиоративни юртбоахамен машиностроенега, минеральни удобренеши эшаш йола химически продукцин хьалргара дIадеха кердадараш терхалде.

Дукха дар моттигерча органех тийша хургда. Реалистически а аьттув хургболча тайпара а хила деза мелиораце эггара хьалхарча аргIанара объекташ хьахоржилга. Къаьстта шиЙ тайпара хьажа деза экономически мела долча боахамашка. Цу тайпара боахамаш хьалххагIе а кийчде деза инженерни мелиоративни системаш йолаш долча лаьттаех пайда эцара. Уж кадраша чIоагIде деза, хьае еза производственни база, лакхъе еза лаьтта леладара культура.

Вай бокъо йолаш да иштта колхозаши совхозаши моллагIа саг хьа а вена парцига балхаш дIалоладерг ма дий, яхаш, хIама хургйоацилгах тийша хила. Цар инициатива гойта еза, чурча таронех пайда эца беза, хин боахамий организацешца цхьана шоай лаьтташта мелиораци яра балхаш дара шоай низаш а средстваш а юкъеоза еза.

ТIехьатетта йиш йоаца гIулакх — естественни доакъара дьагIеиашка порядок оттаелга. Уж тIайола лаьтташ, ховш ма хилларе, Iалаьмате дукха да. Аьи аргдар, новкъостий, ма дарра аьлча, цу естественни доакъара кхоачалургйоацача кладовой резерваш лаьрхIа варгвоашаш дукха я, аьнна. Дерригача баьйн лаьгIенийн продуктивность лакхъе йолае еза вIалла тIехьа па тетташ, деррига низаш оарцагIдаьха а тIатеIIа а.

Тахан дувцача дешаца дувзаденна экологически проблемаех ца аьлча Iе йиш яц. Шерра мелиораци чакхйоакхкача хана иштта е вешта Iалама юкъедолх вай. Геттара доралуш хила деза, лаьтта эргадоаккхача хала цунна зе а ца деш, из тоаде, бернатегIа хьийта. Iалама таронаш алсамъяха еза. Вай дерригаш декхарийла да духхьал таханарча денца даьха ца Iеш, кхоанардар дагакхаба, сиха а уйла ца еш а решенеш тIа ца ийе. Укхаза бакъахьа да К. Маркса яьхар дагадохийтача, лаьтта леладеча наха, дезалий дикача даьша санна, тIайоагIача тIехьенашта тоа а даь дита деза из.

ХIанз бахьан долча хана укх хIамах ала беаш бар са. Iалама сийлахь-йоккха ганз я хьу. Iалаьмате бокха лоархIам болаш я из хин а лаьттан а ресурсаш лоралоа, гонахье тоаяра, хIаьта майрра ала йиш я, лаьттан тIара деррига вахар унахцIенагIа хилийтара. Хьуний продукци мехка экономиката геттара бокха лоархIам болаш я. Лаьтта санна лореш лелае еза из.

Крайкомий а обкомий а цхьаболча секретараша сона дийцад, хьун оасеш долча, хьунаш егIа аьлеш а гIуме йоалла лаьтташ а лорадеча моттигашкарча кхашта суховеяша, михан а хин а прозе кIезигагIа зе деш хиларах. Хетаргахьа, указа дош отт, хIаьта цунга дIахаштта хьежа а деза. Из доагIа хьун бийдала ресурсех эффективнегIа пайда эцарах, хьунаш меттаоттаярах, сихагIча темпаех уж ебаярах. Цун кIоаргагIа уйла е еза, долче, цхьадолча хIанзолца хеташ хианарашка юхаьалка а деза.

Ден повестка тIа лаьттача дешацца дувзаденна са хьоахаде безам хингараш цу тайпара хIамаш дар.

Новкъостий! ШиЙ аргIанарча, XXVII съезда практически кийчо яра хан-юкъа чуеннай вай партн. Писательий Союза правление юбилейни пленуме аз аьлар, ЦК Политбюрос хIанз къаьстта тергам тIабохийт КПСС Программа керда редакции кийчъяра. Цунна цхьана кийчъеш латт парте Устава тIа де тарлуча хувцамий хьавъехьара предложенеш а. Вайна геттара лоархIаме да ларде укха уж документаш шоайла органически цхьагIо йолаш хилар.

Программа кердача редакце тIа санна, Устава тIа а хьагойта деза КПСС политически курса тIара хьадоагIаш дола парте чура вахар вIаштIехьдаккхарах, цун хIара звенои стилах а методах а дола, коммунистий балхах а поведенех а, цар хьинарах, бехктохамах, дисциплинах дола чIоагIа дIадехараш.

Съездана кийчо ярах дIакъоастаде йиш йоаца дакъа — шийттагIча пятилеткина а перспективана а лаьрхIа планаш кийчъелга, ер бIаь шу чакхдаллалца йолча хахара парте экономически стратеги чулоацам а из йоашкаш а хила еза уж.

Цу планаша керттера де лерхIар кхетадеш да. Из латт советски наьха къахьегамах тIа-тIа доккхагIа къахуларех ког-гIортилга а еш, халкъа хьал-таро дикаяе кердача лагIа тIа яккхарах, вай халкъа вахара материальни а духовни а боарам дикка айбарах.

Социально - экономически прогресса керда мулаш дахара керттера наькъаш парте хоадам болаш белгалдаьД. Уж да общественни производство сихха дегIаккхувлар, дегIаахара интенсивни факторех ма могга дукхагIа пайда эцар. Халкъа боахама эффективность лакхъеча оалайгара хувцам бе беза вай шийттагIча пятилетке. Экономика интенсификаце наькъа тIа яккха йиш яц духхьал Iилман-технически прогресса ларда тIа мара. Массанахьа а къахьегама эсарле цIенхаштта айе, продукци дикагIа хилийта еза. Кхы кIезигагIа лоархIам болаш дац деррига доакъошка экономе режим чIоагIъяра лаьца наь дIахобехьар, хоал дар а боахама механизм а эргайоахаш тоаяр.

Лакха темпаш, производства эффективность, хьаю хIамаш дика хилар — из деррига а хIара отрасла, хIара предприяте балха хиланза яргайоаца правило хи-

(Дешалур. ДIахоадар 2-гIча оагIо тIа).

КПСС ЦК ГЕНЕРАЛЬНИ СЕКРЕТАРА НОВКЪОСТА К. У. ЧЕРНЕНКОС КПСС ЦК ПЛЕНУМЕ ДАЬ КЪАМАЬЛ

(Нистедоалар. Долалур 1-гIча агIо тIе).

ла еза, аз-м аргдар, хIара боллачун къахьегама норме хила еза. ХIьата укхаза де цхьаккха тайпа гешт а дац! Парте экономически политика чакхъяккхара керттерча инструмента — паччахьалкхен планий заданеш а хьонхаший а йоацам болча меттала уж принципиальни установкаш яхар хIана къаьстта лоархIаме да.

ЦК Политбюро хьежай перспективни планаш тIа болх бара юххьанцарча итогашка. Декхар оттадаьд производство дегIайоалаяра, цун эффективность лакхъяра, халкъа вахара боарам товбара йоккхагIа, низкъалагIа йола планови заданеш оттаяра. ХIана Госплана, министерствашка а ведомствашка а, республикашка а областашка а, предприятешка болх бу вай планаш юххера хьахулаш дараш ма могга дукхагIа хилийтара тIаерзаяр духьа резерваш гучаяхара.

Масала, Минэлектротехпроме тароаш лехай кхе шера 35 процент продукци тIаккхетийтара. СССР Госплано цу министерствана хьалхагIа тIадиллачул дукхагIа хул из.

ГIулакх творчески даьд Владимирски областной партийни организаце. Кхы тIа тароаш лахаро йиш хилийтай промышленни производство хьалхагIа белгалъячул 1,3-зза дегIайоалаяс.

Дукха ха йоацаш, шоана хоаш ма хиллара, ЦК могаеьб экономика эффективность айяра парте Ленинградски обкомо бу болх. Цу даькъе дукха хIама ду Москве, Украине, Казахстане, Грузе, кхыча регионашка. Хетаргахьа, цу тайпара болх хьинарегIа бе боза хIара республике, областе, ерригача министерствашка, кIара предприяте.

Съезда кийчо еча хане, парте къахьегамхой хьинар тIадерзаду укх шера планаш а бIарча пятилетка а толаме кхоачашъяра. Тахан ала йиш я укх шерара итогаш бо хургьац, аьнна. Халкъа боахам темпаш сихъеш боагIа, тоалу динала хьонхамаш, советски наьха вахара боарам айлу.

Цхьабакъда, вайна шаьра гу динза дисараш а. Шоай тароашка хьежа болх ба бу, планаш а декхараш кхоачаш ца ду предприятеш а боахамаш а цхьадола доакъош кIезига дац. Ха хIанз йолаш я. Пятилетка чакхъяла шу совгIа ха я, хIьата дукхадар тоаде йиш йолаш а да. ДукхагIа низ тIабахийта а тIатеIIа а производстве порядок оттие, организованность лакхъе, планови а производствени а дисциплина чIоагIъе еза, къаьстта тIехьаюкача участкашка а чIоагIъеш.

Массехк дош юртбоахама шу чакхдаккхарах а хьагIабоагIача ІъунгIъама кийчо ярах а. Хаоттама хьалаш бехьаи долаш цхьайолча районашка дIайийнача хIамашта зе хиннад, цудухьа нонагIо ялат чу ца дахьаш дисад. Низкъало хьал эттад хьайбай боахам доакъарашца Іадацбеча. Массанахьа а юрта боахама къахьегамхоша, тоба. дашкарча наха хьинаре дакъа а лоацаш, тIаIертта болх бу хьахнича уж халонаш эшаяра. КПСС ЦК лакха мах бу цу хIаман. ХIанз геттара доархIаме да хьайбаш толаме Іаьгара дахар Іалаашдара ерригача таронех пайда эцар, хьайбай продукташ йоахилга, кийчъелга кхьанна тайпара даь а мел па далийтар. Лаххача боарме леладе деза бIаьстан кхашкарча балхашта кийчо ена.

Лоацца аьлча, ер шу чакхдала юхедисача бетташка а пятилетка чакхйоалача шера а вай массане хьинаре, низаш кхо ца деш къахьега деза, керда пятилетка бIубенна дIайолалара тешшаме ларх йолла.

Новкъостий! Тахан ЦК Пленумо юкъаргъал лаьттан беркат дебадара деча доккхача кхоллама балхий план. Из чакхъяккхарах гаргарча шерашка бола керттера лостам лерхI парте.

Пленуме дакъа лоацаранга дIадовзийтад КПСС ЦК а СССР Министрий Совета а соцамаш, цар хоадам боллаш йоашх мелиораце программи. ЦК Политбюро шерагIа союзни республикай Компартей ЦК, парте крайкомий, обкомий хьалхарча секретарашка кхайк со уж решенеш кхоачашъяра шенхаштта партийни тIахьожам оттабар дехаш.

Толам балар тийша хургда оттадеча декхарий политически лоархIам хIара къахьегамхочо, хIара коллективо кхетабарах. ерригача участкашка гIулакх вIаштIехьдаккхарах. Цунна тIерзабе беза партийни организацей организаторски а политически а болх советски а боахамий а органий гIулакхаш.

Моттигера производственни Іалама-климатически хьалаш терпал а деш, хIара республике, областе, хIара районе уйла а яь чакхъяккха еза белгалдаь гIулакхаш кхоачашдара тIабраалх хоадам боллаш йола план. Укхаза къаьстта лоархIаме да гIулакх творчески леладар, боахама зем болаш, предприимчивость йолаш хилар, цкъа дIаIемача, банькъа, къаенначи стандарташта тIера довлар. Хьалхарча плане латта беза лакха квалификаци йола мелиораторашт, агрономаш, юрта боахама кхьбола специалисташ кийчбара болх. ДоагIар геттара чIоагIа хьадеха деза мелиораци хьа балхаш эффективно леладара, тоадаьча лаьтташ тIа боахам лелабарах хьахупашта хьалхара.

Кердача декхарашка хьежа доккхагIа хул колхозийи совхозийи юххьанцарча партийни организацешкара, парте юрташкарча райкомашкара хьадехараш. Уж декхарийла я нахаца бу кхетам бахара болх чIоагIбе. Юрта къахьегама вахара ерригача звеньяшка организованность а порядок а хулга Іалашде, цийх тиннача участкерча гIулакхашта хьалхара хIара къахьегамхочун боккха бехктонхам хилийта.

Дукха хIама да дезаш ба идеологически фронта болхлой, массови информаце средстваш. Цар декхар — парте юрта беш бола болх теркама юкъмоттиге лоаттабар, юрташкарча къахьегамхой гIулакхаш дизаргIа дIадовзийтар, цар къахьегама сийде айяр.

Мелиораце программа вай комсомоло къоабалъяь тIаэцаргхиларах а тхаллоецаргхиларах а тешаш я партi. Советски сага гIулакх де эргадахьача лаьттай миллионаш гектараш оттаяр — из романтика а вай сий дола нагирхой къахьега Іомабар а.

Лаьттаншта мелиораци сега дегIадоаладара йIаьххача ханара программа кхоачашъярах дерригача халкъа гIулакх хургхиларах бIубенна я КПСС Централни Комитет. ЧIоагIа дегIаена а тешшаме йола а юртбоахама производство хьаеча керда боккхагIа бола тIа бакха, ерригa советски экономика кхы а лакхагIа долча лагIа тIа яккха йиш хулийтаргья цо.

(Къамаьлага чIоагIа тешаш [illegible])

ЛАЬТТАШТА МЕЛИОРАЦИ ЯРА ЙIАЬХХАЧА ХАНА ЙОЛА ПРОГРАММА А МЕЛИОРАЦИ ЯЬЧА ЛАЬТТАЕХ ПАЙДА ЭЦАРА ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕХКА КХАЧАН ФОНД ТЕШШАМЕ АЛСАМЪЯККХАР ДУХЬА ЛАКХЪЯРА А ХЬАКЪЕХЬА

КПСС ЦК Политбюро члена, СССР Министрий Совета Председателя новкъоста Н. А. Тихонова КПСС ЦК Пленуме яь доклад

Новкъостий!

КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председателя Константин Устиновоич Черненкос шийи къамьалча, дика чулоацам болаш долча къамаьлаца кIоарга анализ йир юрта боахамерча — социалистически экономика лоархIамегIарча а йолча цхьан секторерча — гIулакхий, массе оагIорахьара бакъдаь хьаоттадир партен халкъен аргIанара декхараш.

Цу хана цо къаьстта белгалбаьккхар Пленуме дувцача деша лоархIам, партийна позицешкара хьаьхенхар мехка кхачан фонд тешшаме алсамъяккхара даькъера мелиораце лоархIам. Константин Устиновоча къамаьлацара положенеш вывадаш, шено йоацаш, КПСС XXVI съезде кийчъяь парте экономически стратеги чакхъяккхара ерригача партийни, советски, боахама органаша, общественни организацешен къахьегама коллективашен кхоачашдеча практически гIулакхашка хьалхле лелаеш хургья.

КПСС экономически стратеге лоархIамегIара бIарча дакъа да КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленумо хIинарча этапа юкъйг дIайолаяь йола аграрни политика. ДIахо дегIанхай из цул тIехьагIа хиннача парте Центральни Комитета Пленумашкаи съездашкаи. Цу гIулакха юкъе къаьстта дакъа лаьцар 1990 шерагга кхачалца йолча хане мехка Кхачан программа тIайоача ЦК майски (1982 ш.) Пленумо.

Из политика чакхъяхар бахьан долаш юрта боахам а ерригa агропромышленни комплекс а дегIайоалаяра дукха дешаш къоастадаьд. Финансови материальни ресурсаш кийпа дIа-юха ензара наькъаца Іалашдаьд цун производствени фондаш динагIча оагIорахьа кердайоахилгеи шерьелгеи. Укх тIеххьарча йиъ пятилетка (1966—1985 шш.) цу гIулакхашка дIалхийтай 740 миллиард сом гаргга капитальни вложенеш.

КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленум хиннача тIехьагIа дIадахача шерашка общественни юрта боахама керттера производственни фондаш 4,5-зза йоккхагIа а хинна, 300 миллиард гарггача сомага дIакхаьчай. Къахьегама энерговооруженность 3,6-зза дукхагIа хиннай. 4-зза хIана телац аьнна дукхагIа тел юрта минеральни удобренеш. Наьха санна дика хулцамаш хиннад юрта боахама болхлой вахарен къахьегамен хьалашка. Алапеш лакхденнад, общественни фондашкара тела ахчаш дукхагIа хиннад. Юрташка шерра хьалдеш да чуIа цIеннош, культурно - бытовой объекташ, наькъаш, нах бахача пункташка дукхагIа чуехк газ.

Экономика аграрни секторе производительни низаш алсамдахара парте чакхдахьача гIулакхаша йиш хилийтай шера юкъера лаьрхIача йоаккхаш йола юртбоахама продукци ворхIагIча пятилетке хиннача 83 миллиард сомагара иттлагIча пятилетке 124 миллиард сомага кхоачаеш дукхагIа хилийта, хIьата соахка 135 миллиард сома маьхьа кхьиххай из. Цу ларда тIа дукхагIа Іалашбу советски нах продовольствиеца промышленноста бийдалцеи.

Цунца цхьана, парте Центральни Комитета Пленумашка из белгал ма даххара, юртбоахама продукци дукхагIа яхара темпаша тIехь - тIехьа дукхагIа эшарашта йоп лац хIанз а. Цо вай декхарийла ду юрта боахама, агропромышленни комплекса дерригача доакъой эффективность лакхъелга, юртбоахама продукци дIахо дукхагIа йоахилга кхы а чIоагIагIа тIатеIIа вIаштIехьдаккха.

Цу тIа а теркалданза даргдац вай юрта боахам чоалхаеча климатически хьалашка лелабеш хилар. 60 процент совгIа оахаш долча лаьтташ 70 процент гаргга дерригa юрта боахамера лаьтташ йоаьал уттача районашка да вай. Тоъал дукха оаха лаьтташ соз дукха тIоадал латтача районашка да вай. Сов тIаьда лаьтташ къаьстта дукха да РСФСР Нечерноземни зоне, СибарегIен ГаьнарчIa Малхбоаленен, Белоруссе, Прибалтика республикашка.

Укх тIеххьарча шерашка наст - хаста уттаеьнкай йоаъал. Цо деш дола зе тоъал хоалу. Аьттув боацача хаоттама хьалаша наьха санна лохбу юртбоахама культурай хьувкъам. сов бе-бе хулийг дерригa чудахьа ялат, доакъар, кхыйола юртбоахама продукци. Масала, иттлагIча пятилетка шерашка ялат даккхара юкъеенна юкъ 58 миллион тонн хилар, Йоакъало тоъал доакха зе даьд укх шера а.

КПСС ЦК-аи правительстваи, юртбоахамерча гIулакхийи Кхачан программе кхоачашъяра леламен анализ а яь, йIаьхха ха йола йоккха масштабни мероприятеш кхы тIа а чакхъяхаза яргйоалаш лаьрхIад юртбоахама производствана интенсификаци яра, ерригa агропромышленни комплекс дIахо дегIайоалаяра.

«Вай теркалду, — аьлар Константин Устинович Черненкос, — чIоагIа дегIаена, эффективно болх беш йола агропромышленни комплекс халкъа материальни хьалтаро дIахо лакхъяра, мехка беррига халкъа боахама эффективность йоккхагIа хилийтара хилапза дарглоаца хьал хилар».

Цу мероприятешта юкъе керттера моттиг дIалоац КПСС ЦК-аи правительстван мехка кхачан фонд тешшаме лакха лоаттайр духьа мелиораци дIахо дегIайоалаяра, мелиораци яьча лаьттаех пайда дукхагIа эцара тIадерзадаь чакхдаха кийчдаьча гIулакхаша. Константина Устиновича Черненко инициативагIа мелиораце йIаьххача ханара программа е Пленум хьажийта хьаяхь.

Бокъонца хьадда ала йиш йолаш да. мехка мелиоративни гIулакх дIахо айдар боккха социально - экономически политически лоархIам болаш хилар, юрта боахам меттел, ерригa экономика а цхьатарра дегIахувлара эггаре лоархIамегIара хьал хилар.

Кийчдаь документ Пленуме дакъа лаьцараш та доазаш хиларах, цуи цхьайола, принципиальни положенеш мера юкъаргъац ал.

I. Мелиораце даькъерча балха керттера итогаш керда декхараш

Эггара хьалха, хоаш ма дарра, цу лоархIамеча проблемана хетаяь хинна парте ЦК майски (1966 ш.) Пленум хинначул тIехьагIа лаьттай мелиораце даькъе баьча балха итогий хьакъехьа.

Цу Пленумо белгалбаьча наькъаца хьалхле а лелаеш, парте Центральни Комитетои правительстваи цкъа санна, дукхаза а дийцал мелиораци дегIайоалаярах, хинбоахама организацей материально - технически база чIоагIъярах, хий дехкачеи докъадаьчеи лаьттаех пайда эцара эффективность лакхъярах дола доккхий дешаш. Партийни советски органаша, юртбоахамен хинбоахамен организацеша, министерствашен ведомствашен, колхозийи, совхозийи къахьегамхоша дукха болх баьб мелиораци дегIайоалаяра партен правительстван кийчъяь мероприятеш чакхйоахаш.

ЦК майски (1966 ш.) Пленумагара дена, карара пятилетка а чулоацаш, мелиораци яра гIулакхашка дIалхийтай 115 миллиард гаргача сома капитальни вложенеш. Лаьттаншта мелиораци яра балхаш кхоачашдара хьаьнй хилапза ергйоаца база. Лаьтта сахкача техникаца, тракторашца, автомобильни транспортаца, лаьрхIа йолча машинашцеи механизмашеи кийчъяьй хинбоахама организацеш.

ВIашагIъехка аьшкабетон хьаеча предприятей низ 1966 шера 1 миллион кубически метр арахецаш хиннабале, хIанз 10 миллион кубически метр арахеца могача дIакхаьчаб. Машинаштеи механизмаштеи капитальни ремонт яра специализированни предприятеш яхкай. Керда конструкцешн изделешн арахецилга Іомадаьд. Шера дерига чулоаца хий 12 миллиард кубически метрга кхоачаш йола 118 йоккха водохранилищаш хьаяй. Реконструкци яь, эксплуатаце дIаденна, даьха доалаш латташ итташ каналаш да. Царна юкъе — Каракумски, КъулбагIена - Крымски, Иртыш - Караганда — Джезказган, Днепр — Донбасс, Днепр — Кривой Рог, Донкха Ставропольски, Саратовски, Куйбышевски, Каршински, Аму - Бухарски, кхы лараш. Ерригаш а лаьрхIача, хий дехкача сетий йоахал 700 эзар километр совгIа я. 5 эзар совгIа насосни станцеш хьалъяьй, болх бе доладалийтад тайп-тайпара 1,5 миллион гаргга гидротехнически гIирсаш.

Иштта къоастадаьд РСФСР Нечерноземни зоне, Поволжье, СибарегIа, ГаьнарчIa Малхбоалене лаьтташка хий дехкилгеи тIаьда лаьтташ довъаделгеи дегIадоаладарца дувзаденна дола дукха доккхий дешаш. Краснодарски крае, Астраханскi областе, Амударьяи Сырдарьяи яхача хиний лохенашка хьаьйй йоккхий инженерни системаш. Вай халкъо де а доагIаш доккхал ду Меца аре, Джизакски, Каршински ареаш эргаяхарах. Каракумски канал даккхарах, Кубанера хий латта ареаш а Украински Белорусски полесьера ушалаш йола моттигаш а караерзаярах.

Хий дехкеи доккъадаьи лаьтташ цу юкъа дукхагIа хиннад 17 миллион гектарегара 33 миллион гектарага кхоачаш. Иштта доккхийа сихеи гIирсаш хьалдаь моттиг дунен практикана хIанзалца хьа яйзаяц. ХIанз вайцига мелиораце чулаьцай ерригаш а хIана яц аьнна йола лаьтташ леладу мехкара керттера районаш. Цу лаьттанкара тIа-тIа дукхагIа йоах продукци. 1966 шера 6 миллиард сома маьха мара ца яьккха из соахка 16 миллиард сома маьха яьккхар, хIьата цу лаьтташкара йоаккхача продукце ерригача мехко йоаккхача продукцена юкъе лоаца дакъа 20 процентагара 33 процентага кхоачаш доккхагIа хиннад.

Хий дехкача лаьттанкара шера юкъера лаьрхIача карарча пятилетке доаккха ялат 1966—1970 шеранца нийслича 33-зза дукхагIа а хинна 1983 шера 20 миллион совгIача тоннага дIакхаьчад. цу даькъе ялатийна лаьрхIа фуальхьа хьажкIаш — 4,6 миллион тоннага, 1 миллион тонн мара ца доаккхаш хинна дуга соахка 2,6 миллион тоннага кхоачаш дукхагIа даькхад. хIьата цо йиш хилийтай. ма дарра аьлча, бахача наха мел эш из продукт хилийта. Тешшаме дегIаух боамби лелабелга. Укх тIеххьарча шерашка 9 миллион тонн совгIа боах 1965 шера 5,7 тонн мара ца баьккха боамби, хIьата пул совгIа, 3-зза хIана баккхац аьнна дукхагIа боах биткъа хьоасе бола боамби.

ХIанз хий дехкачеи доккъадьачеи лаьттаншара боаккх беррига боамби дутен, 75 процент баьшадараш, 50 процент гаргга сома комсаш, 40 процент гаргга ялатийна лаьрхIа хьажкIаш.

Мехка дукхача районашка мелиораце йиш хилийтад доакъараш а тешшаме дукхагIа дааз. Соахка хий дехкачеи доккъадаьчеи лаьттаншара даьхар 37 миллион тонн гаргга доакъараш е 1965 шерарчул 6-зза хIана дахалзар, аьнна дукхагIа.

Иштта я, новкъостий, ЦК майски (1966 ш.) Пленума решенеш кхоачашъеш баьча балха лоацца итогаш. Даьчун бе боагIача тайпара хам а беш, вайга йиш яц, баьдар аьлча, цу лоархIамеча гIулакха тIарча кхоачамбоацарашта юхегIоала тIехдувла а.

ХоадамбоЛлаш дIадаккханза дарг а доацаш цIенхаштти кхоачамбоацар за кердадахьача лаьттай эффективность кхоачамбоалаш ца хилар. Дукхача боахамашка хIанз а тIехьа лоха хьувкъам чукхуь цу лаьтташкера.

Кхачан программа дерригIа чакхъяккхара мехка мелиораци дикалга диллача кердача боарамга кхоачаеш айе еза. юртбоахама продукци дукхагIа яхарех лаьтто хьалур хахланза тешшаме хилийтира йолча цуп тIехьтIехьа йоккхагIа хургйолча таронех биэза пайда эца беза аьнна хет парте Центральни Комитетаи правительстванеи.

Мелиораци дIахо дегIайоалаелгеи цун эффективность лакхъелгеи ерригача пачхаьалкхен декхар а лаьрхIа оттаду парте. Из кхоачашдара тIаерзаяь я йIаьххача ханарча программа тIара уж йоккхий мероприятеш а. Уж чакхъяккхарца Іалашеда дезаш да юртбоахама культурай хьувкъам дикка лакхлуга. дерригa чудахьаш дола ялат, баьцаараш, сом, доакъара культураш тоъал дукхагIа хулийтилга.

Хий дехкача лаьттанкара доаккхаш дола дерригa ялат 1990 шерале 32 миллион тоннага, хIьата 2000-ча шерале — 55—60 миллион тоннага, цу даькъе хьажкIаш — 18—20 миллион тоннага дIаккхоачае лерхI. Цу лаьттанкара 80 миллион тонн гаргга доакъараш даха деза 1990 шера, хIьата 2000-ча шера — доакъара единицашца лаьрхIача 115—125 миллион тоннал кIезигагIа доацаш. Цу гIулакха тар ма лу дукхагIа дIае лерхI люцерни кхыйола бобови культураши, тIаккха цо таро хулийтаргья белокаца доакъараш нийсде. Хий дехкачеи доккъадаьчеи лаьтташкара доаха баьцадараш хьалха хьайоала коартолаши йоккхийча городашкеи промышленни центрашкеи бахача наха бахьа кхоачамбара хилапза даргдоаеча боараме хургда 1990 шерале. Боамбийлаш дукхагIа боахаргба цул хьувкъам лакхбален хий дехка дукха лаьтташ Юккъерча Азе, Казахстане, Азербайджане карадерзадарен чотах.

Гучча тайпара, программа тIа белгалдаькъад доккхий декхараш. Уж кхоачашдеча партийни, советски а боахамий а органашкара, колхозийи совхозийи къахьегамхошкара, юрта боахама Іилманхошкареи специалисташкареи, кхыча отраслей болхлошкара хьинаре болх, мелиораци дегIаккхуларца дувзаденна сихха къоастаде деза дешаш дашкара керда наькъаш дIадехаргда.

II. ЭффективногIа пайда эца мелиорировании лаьттаех

КПСС ЦК-с, правительствос мелиорацех йола программа кийчъеш эггара хьалха теркалдаьд долаш долча лаьттаех пайда эцар овлантара тоа ца дича даргдоацилга, гаргарча шерашка долаш долча хий дехкачеи докъадаьчеи лаьттаншка хьахулар лакхагIа хилийта дезилга, кхашкара хьувкъам лакхбе безилга.

Аз тхьовра ма аллара, проектни хьувкъам чуэцара тIехьа лоаттабу къовсам хIанз а дукхача юрта боахама а хин боахама а, колхозий, совхозий балха керттера декхар а хинна дIаоттадац. Цхьайолча моттигашка хий дехкача лаьтташ тIара чуэца хьувкъам хий ца дехкача лаьттаншкарча хьувкъама боарам тIа ба.

Кхыметтел цхьайолча, хьаьрга дукха миллионаш сомаш ахча дIадахийта йолча, йоккхача хиш дехкача системашка хьувкъам геттара лоха болаш бус. Иштта, йоккхача Волгоградски хай диллача системе соахка проектагIа хила дезар 38 центнер яле а, хIара гектара тIара чуийцар 19 центнер ялат мара дац, силоса лаьрхIа хьажкIаш йоагI-йоагIача лаьрхIача 400 хила езача 160 центнер, дукхача шерашка тIаювла баьцаш гектара тIара 100 хила езача 69 центнер. Цу тайпара хьал за Заволжски, Аласски а, цхьайолча кхыча а хиш дехкача системашка.

Хьувкъам лоха хилар, хоаш ма хиллара, доал во ларах, индустриальни технологеш, юрта боахама культурай лакхара продуктивность йола сортеш, габрдаш юкъе мекъа кхувларах, минеральни удобренеех, техникех пайда во эцарах, хиш дехкача лаьтташта хий тохар лертIа вIаштIехьа ца даккхарах хьахиннар да.

Ала безам бар са РСФСР Іаьржа доацача лаьттай Зоне мелиорировании лаьттаех пайда миштта эц. ТIеххьарча итт шера укхаза дукха болх баьб лаьтта докъадеш, караерзаьйй йоккха капитальни вложенеш. Зоне кIезига дац мелиораце ларда тIа ялата а кхыча культурай а лакхара хьувкъам чуийца, хьайбаш леладара продуктивность лакхъяь боахамаш.

Цунца цхьана вай ца эувш дига йиш яц нечерноземье эргальякха тоаяра мероприятеш чакхъяхар дикка тIехьдусаш хилар. Цхьайолча областашка дикка кхоачамбоацараш нийслу хиш боахама гIишлош еча, лохарча темпашца ду культуротехнически балхаш. ЙоагIIача хана яц сеташта ремонт, докъадаьча лаьтташка кхоачам хиллал ехнац минеральни органически удобренеш. Во чакхдоах мистал йоаллача лаьтташта известкованни яр.

Цудухьа юрта боахама культурай хьувкъам а, продукци яккхар а дегIаахар мекъа лел. Боахамех пхелагIа долча даькъо ялата хьувкъам хIара гектара тIара чуэц 12 центнерга кхоачаш.

Эффективно пайда эцац тоадаьча лаьттаех Псковски, Костромской, Новгородски, Калинински, Горьковски, Ивановски, массехк кхыча областашка.

РСФСР Министрий Совета, парте областной комитеташа а облисполкомашa а, агропромышленни комплекса юкъе йоагIача союзни а республикански а министерствашa, ведомствашa дерригa а де деза уж кхоачашбоацараш дIадахара, эггара хьалха эргадахьа тоадаьча лаьттаех пайда эцача, массе тайпа юрта боахама продукци яккхара Кхачан программа оттабаьча боарамга яхача Іаьржа лаьтта доацача зоне боахамий вIаштIехьдаргдолаш. Мелиоративни гIишлошъяр дегIаахар дувзаде доагIа боахамий материально-технически базеи социальни инфраструктуреи чIоагIъярца.

Лаьттанкта хиш дехкара боккха болх, тхьовра белгала ма даьккхара, чакхбовлаш ба Средни Азе республикашка. Паччахьалкхено дукхха средстваш дIайоххйт цу регионе хиш боахама гIишлош ярах керда лаьтташ карадерзадарш. Хиш дехка лаьтташ 7 млн. гектар гаргга да. ДегIаух цу лаьттанкара хьабоала пайда а. Бакъда, укхаза хьаьнча потенциалах а биза пайда эац. Боахамех пхелагIа дакъа хиллал дараша боамбе хьувкъам 20 центнерал лохагIа чуэц хIара гектара тIара, колхозехи совхозехи дакъагIа долча даькъа хIара гектара тIара ялата хьувкъам ба 30 центнер, хIара шоллагIча боахамо баьцадарий хьувкъам гектара тIара 150 центнерал кIезигагIа чуэц. Цу дерригe а тешал ду лаьттай мелиоративни хьал тоадара дешай хIаша кхоачам хиллал йоакхо ца еш хилара, лаьтташ лелалара Іилман лард йола зональни системаш мекъа юкъекхувлара. Цудухьа укхаза а боккха болх чакхбаккха беза дIадахийтачунга хьежжа хьакхур а хилийтара.

Минсельхоз, Минводхоз, союзни республикай Министрий Советаш, моттигашкара партийни советски органаш хьажа декхарийла я хьалхалаттача боахамий, бригадайи звеньяйи, хиш дехкача а докъадаьча а лаьтташ тIа проектни хьувкъам кхебаь ца Іеш, цул тIех а кхебаьрий опыт кхы тIа а шерагIа дIайовзийта. Цу тайпара опыт йолаш я мехка ерригача зонашка.

Хьаэцар, масала, Херсонски областа Белозерски района Кирова цIерагIа колхоз, КПСС Централни Ревизионни Комиссе член, Социалистически Къахьегама Турпал Моторный Дмитрий Константинович председатель вар. Іилмо могаеш йолча агротехнически а мелиоративни а мероприятей ерригa комплекс юкъе кхуьлар бахьан боахамо тIеххьарча 10 шера гурахьа дувча кIиха гектара тIара 63 центнер хьувкъам чуийцаб, силоса лаьрхIа хьажкIаш — 620, аьла лаьрхIа люцерна — 117, моша доакъар — гектара тIара 400 центнер.

Ер да кхыдола масал. Социалистически Къахьегама Турпал Черфас Валентин Иванович председатела болх беш волча Крымски областа Нижнегорски района Крупскаяй цIерагIча колхозе Іилма кхаьчараши дикагIйола опытни хьинаре юкъе а кхувлаш шерагара шерга дукхагIа хулийт хий диллача гектара тIара чуэца ялат. Нагахьа санна ворхIагIча пятилетке укхаза гектара тIара 18 центнер, бархIагIча—34, нийслагIча — 42, иттлагIча — 54 чуийцадале, хIьата цхьайтталагIча пятилетка кхаь шера хIара гектара тIара 57 центнер ялат чуийцад.

Уж, новкъостий, къахьегама башха дика гойтамаш. Цу боахамашца нийсъяла еза хиш дехкача лаьтташ тIа болх мел бу ерригa колхозаши совхозаши. Ерригa колхозаши совхозаши хьалхалаттарий боарамга кхоачалр, хIьата хIанз цу тайпара хьалаш массе моттиге да, мехка [illegible] йолча юрта боахама продукце кхы тIа а боккха хьувкъам чуэцар да.

Программа тIа оттадаьд мелиорировании лаьттаех пайда эцар тоадара декхар. Карарча пятилетке тайптайпарча бахьанех мехка юкъера лаьрхIача шера пайда ца эцаш хий ца тохаши хиннад цаI-ах миллион гектар хиш дехка лаьтташ. Мелиорированни лаьттаех дукхагIдараш дикал лакхъе оаш, хиш деттареи осушительни системашта, реконструкци е езаш да. Уж балхаш чаккдахар сихде деза, хиш дехкачеи доккъадаьчеи лаьттай хIара гектар ялата производствои кхыйола юрта боахама продукции лакхъяра болх беш хургIолаш. Вай кIезига бац овлангара е ГIаигIоалара товбар дIадехьш бола бай, дахьгIенаш. Уж балхаш деза дац маьхага диллача, хьадеш човлхане дац, цунца цхьана дикка эффективни да. Цар таро хулийт угодей хьувкъам 1,5—2-зза лакхбе. ЙIаьххача ханна йолча программа тIа лерхI культуртехнически балхий боарам дукхагIа хилийта. ШийтталагIча пятилетке уж чакхдоахаргда 8 млн. гектар совгIа долча лаьтташ тIа. Цу гIулакха пайда эца беза хиш боахамий организацей таронех нийца па Іеш, иштта сельхозтехника, сельхозхима предприятей, колхозий, совхозий шоай таронех.

Эргальнека тоае езаш я хIамаш дIаювча лаьттай структура а. Дикка дукхагIдолча хиш дехкача лаьтташ тIа дIае йоагIар ялата лаьрхIа хьажкIаш. ДIадахача шера цу тайпара дIайийнараша дIалаьцар дерригa а 6 процент хий дилла лаьтта мара дацар. Из геттара кIезига да. Ялата хьажкIеш дIаер шерде таро я эггара хьалха Россе къулбехьеи къулбехьеи-малхбоалени районашка, Украинеи, Молдавеи. Дикка дегIааха деза хиш дехкача хьажкIаш кхеяр Средни Азе, Казахстана, Закавказски республикай боахамашка.

ХIара регионе экономически анализа ларда тIа белгалъяккханза яргъяц дIадийнарий дукхагIа рациональни йола структура.

Хьувкъам, ялата валови сбори кхыйола юрта боахама культураши дIахо дегIаккхувлара дагахьа программа тIа белгалдаьккхад индустриальни технологеш юкъекхувлар сихдари юрта боахама культураш программированно кхелрга далари.

Дикка шерагIа Іалашде доагIа шоалагIа, доакъара, промежуточни вIашагIъяьна хIамаш дIаювлга. ХIанз иштта дIайийнараша кIезигагIадукхагIа йоацаш 500 эзар гектар дIалаьцай, хиш дехкача лаьттаех 3,5 процент, хIьата уж-м дикка дукхагIа хилийта йиш я Средни Азе, РСФСР къулбехьен областашкай боахамашка, Украине, Грузе, Азербайджане, Молдаве. Цу резервах ма хулла биэзагIа пайда эцаро таро хулийтаргья доакъареи крупнойи культурай производство айе.

Хоаш да, хиш дехкеи докъадаьи лаьтташ удобренеш гайсача дика хьувкъам луш долга. Цхьабакъда, хьувкъам лакхбара из фактор хIанз а йиза юкъейоалаляц. Вехх тIера баккха йиш яц, соахка хиш дехкача лаьтта хIара гектара тIа 250 килограмм мара удобренеш ца яххарах, уж нормагIа хила йоагIачул 25-30 процент кIезигагIа я. КIезига ехь удобренеш докъадаьча лаьтташка а. Цунца цхьана республикашкеи областашкеи йолаш яр хиш дехкаи докъадаьи лаьтташ минеральни удобренешца бокъонца Іалашде таро хулийташ йола ресурсаш.

Сапийта деза, новкъостий, удобренеш тоъал яхаш бахьан уттаделга. Тоадаь лаьтташ минеральни органически удобренешца Іалашде декхарийла да вай. вай таро а я уж диза Іалашде. Вай цIенхаштта тобе беза агрохимически служба, Іилма-тоххама институтий болх, боахамий кулгалхойи специалистийи органически удобренех, баьцогIаш лоарьра средствех нийса пайда эцара, царех хьахулар лаккдара бехктонхам айбе беза.

Хьувкъам юрта боахама культурай валови сбори айяра дикка резерваш я кIезига хий деттарца. Моттигашка хьаIайнача а лаьттан кIалхарча а хих рационально пайда эцара чотагIа, практикно хьахьонхаш ма хиллара, кхы тIа а юрта боахама угодешта кIезига а доацаш хий тоха йиш я. Шерра йоаржае мегаргйолаш я лаьттанкта хий диллара духьа Къулбаседа Кавказа, Поволжьерча, Казахстанерча, Азербайджанерча, кхыча республикашкарча боахамашка дикка доаца Іамаши водохранилищеи хьаяра опыт. Донецки областа Марьински районе моттиге хьаIайначеи лаьттан кIалхарча источникийи хии чотагIа 15 эзар гектар долча площада тIара районо чуэц баьцадаарийи доакъара культурайи лакха хьувкъам. Вай биззагIа пайда ийбе беза лиманни хьисапе хий диллара а. Цу хьисапе хий дехкар дикка йоккха резерв я доакъаре производство лакхъяра.

Хьалча мелиоративни фондах пайда эцарах дувцаш, вай тахан Минводхоза, Минсельхоза а Минплодоовощхоза а адресагIа цIенхаштара критически замечани е езаш да. Новкъосташа Васильева, Месяца, Козлова дукхагIа тIатеIIа, энергически къовсам дIабахьа беза паччахьалкхено къестаеча йоккхача финансехи материальни ресурсехи хьахулар алсамдаккхара тIехьа, бесхозяйственноста моллагIа фактораштa майрра никъ бехка беза. Лаьттаншта мелиораци яри цар эффективности дIахо дегIаккхувлара программа оттадаьча декхараша цу министерствай организаторски болх айбар, шоашка еннача балха участках, партен правительстван решенеш кхоачашъярах бола боккха бехктонхам хилар дIадех.

ДIахо а мелиорировании лаьттай продуктивность лакхъяра программа оттадаьча доазонашка кхачара эргадахьа тоа ца дича даргдац юрта боахамен хин боахамий органаша, эксплуатаце боахамашен службашен дIа-юха леладу гIулакхаш. МалагIа хьал эттад вайцига хIанз? Паччахьалкхено хIара шера, белгала ма даккхара, хин боахама гIишлош хьалъярах культуртехнически балхаштеи йоккхий финансовни материальни ресурсаш хьежаю. Хий диллача лаьттан хIара керда гектар эксплуатацена юкъейоалаярга, из караерзаеш дIадахьр юкъера лаьрхIача 5 эзар сомага кхоач. Цунца цхьана цу лаьттаех пайда эцара юрта боахамий а хин боахамий а организацей, колхозийи совхозийи бехктонхам лоха ба. Сенга кхоачаву цо, вайна дика хов. Итташ эзараш гектараш дола хий дехкеи докъадаьи лаьтташ хIара шера пайда ца эцаш дус. Царех дукхадараш пайдана доацача доал. Уж лаьтташ юха меттаоттаде йоккхий средстваш материальни ресурсаш йоае езаш хул. цо, хоаш ма хиллара, продукце мах айбадарга кхоачаву.

Вахаро хьалхашка уттаду дош да экономически моральни бехктохам чIоагIбелга. боахамий кулгалхойи къахьегама коллективаши мелиорировании лаьттаех дикагIа пайда ийбага тIаккхувш хилар. КПСС ЦК, СССР Министрий Совето дича бакъахьа лаьрхIад хиш дехкачеи сов йола тIуъал дIаьи-

ЛАЬТТАШТА МЕЛИОРАЦИ ЯРА ЙӀАЬХХАЧА ХАНА ЙОЛА ПРОГРАММА А МЕЛИОРАЦИ ЯЬЧА ЛАЬТТАЕХ ПАЙДА ЭЦАРА ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕХКА КХАЧАН ФОНД ТЕШШАМЕ АЛСАМЪЯККХАР ДУХЬА ЛАКХЪЯРА А ХЬАКЪЕХЬА

кхачен лаьттаех пайда нийбара колхозаша, совхозаша, хинбоахамий организацеша, эксплуатаце «службаша», районни агропромышленни объединенеша хоадамболлаш дола договорни декхараш тӀаьцар.

Хинбоахама организацешта, Сельхозхимен Сельхозтехникан предприятеша шоашта дӀатӀааца деза мелиоративни системаши хиш дехка техникен еха ца хулийташ Ӏалашъелга, лоацкача хана мел эша минеральни удобренеш а тувсаш, бацоргӀаш лораяра средстваш юкъекхухьилга.

Боахамаша дош деннал йиллаче хана планага кхача, тӀаккха проектах лаьрхӀача хьисапе хьувкъам хилийта, боаргӀача боарамах юртбоахама продукци яккха. Из дича цар вӀаштӀехьдаргда боллаюшта экономически стимулировани ярен материальни поошрени ярен фондаш хьакхолла, ьалче а ккачам болчча боарамах а кхолдаш. Нагахьа сана боахамаша шоай декхараш кхоачаш ца дой, агротехнически мероприятей комплекс толхайой, болх во вӀаштӀехьбоахе ца йоаккхаш юсаргья йоагӀаш йола юртбоахама продукци, царна цӀенхаитта материальни бехктокхам бергба. Шоаш тӀаккха декхараш кхоачаш ца дарах хоадамболлаш йола санкцеш ергья хинбоахама организацешта а, иштта Сельхозтехникин Сельхозхимен предприятешта а.

Гуш ма хиллара, декхараш бехктокхамаш — шанкхе а цхьана да. Тхона хетаргахьа, новкъостий, ший са гӀулакх а да. Из хьадоатӀа социалистически довлдара принципашкара, чӀоагӀьо цо юрташкара боахама расчет. Уж сания дола договорни гӀулакхаш чӀоагӀдой вӀаштӀехьдаргда хиш декхачен сов йола тӀунал дӀаьккхачен лаьттаех пайда нийбеча цхьа да а воацаш, дагадеххача бесса гӀулакх долга дӀадаккха, лаьттай эффективность дикка лаккъе.

Цхьаьнха цхьан дешах лаьца я. Дувцар да, боахамий чура оросительни йоагӀачул сов гӀа йола тӀунал дӀаниххарен йола система хинбоахамий организацей колхозийн совхозийн балансе тӀа яккха еза яхилга.

ХӀана ух сакъате боахамий чура мелиоративни фондаш 20 миллиарда сома мальха я. ХӀаьта 1990 шерага кхачалехьа уж кхоачаргья 34 миллиард сомага. ДуккагӀйолча районашка боахамий чура хиш декхен сов йола тӀунал дӀайоахен сеташ колхозийн совхозийн баланса тӀа я. Боахамашка ишаш йола техникен дехке квалификаци йола специалисташи ца хилар бахьан долаш вӀаштӀехьдалац уж вай дийца сеташ хила дезача технически боарама кхилийта. Союзни республикай Министрий Советаша, моттигерча партийни советски органаша предложенеш тийнай уж системаш хинбоахамий эксплуатационни организацей баланса тӀа яха дӀаш.

КПСС ЦК-а правительство хьежай цу дешага, кхоачашдаза дагрдоацаш лаьрхӀад шийтталагӀча пятилетке боахамий чура хиш декха, йоагӀачул сов йола тӀунал дӀайоаха, коллекторно - дренажни сеташи сооруженеши колхозийн совхозийн баланса тӀара (уж раьна а йолаш) юртбоахамий организацей баланс тӀа яха, уж ледалара, царна ремонт яра дӀадохийтар 30 процентага кхачалца дар пачхаьлкхан бюджета средствай чотагӀа хулийташ, 70 процент дар боахамий шоай средствай чотагӀа а хулийташ.

Из деча хана де лерхI партен правительства хьалхагӀа лача, къаьст-къастача решенешка хьежка рентабельность дола йолчен вочен боахамашка внутрихозяйственни хиш декхен системаш леладаран царна ремонт яран дӀадохийтачун финансировании яра цу шерашкара порядок йита, дукхаш дар доагӀа РСФСР Нечерноземни зонана, Грузински ССР Колхидски низменность, ГӀаьнарча Малхбоален экономически района, Алтайски, Краснодарски, Ставропольски крайшта, Дагестански АССР-а.

Колхозийн совхозийн боахамий чура хиш декхен сов йола тӀунал дӀайоахен системаш хинбоахамий организацей баланса тӀа яхаро, шено йоаццаш, тоадерга цу сетех пайда нийбелга, мелиорированни лаьттаешка хьалкхееш йола культураш хьувнаьяр дегӀакхувлилга.

Иштта лоархӀам болаш да мело а ца еш, колхозашкарчен совхозашкарчен доггӀан хьисапе хий деттача машинех пайда нийбар тоадара де дезар дар. Воахамашка уж тӀа-тӀа дуккагӀа хулаш латт, хӀаьта специализированни организацешка цу агрегатех хӀанз а тӀехьа боагӀача хьисапе пайда нийбац. Из бахьан долаш взараш йола машинаш болх ца беш латт, нехьметтел кхапка Ӏалашмате чӀоагӀа тӀунал эцача хана а тӀехьа. Госкомсельхозтехникен Минсудпроми декхарийла я хиш декхачен лаьттанцара тӀунал дӀайоаккхачен болх беча доггӀан хьисапе хий деттача машинех- механизмех пайда нийбелга дикка тоаде, цу дакъера бизза бола бехктокхам шоашта хӀатӀааца а.

Иштта, новкъостий, мелиорированни лаьттанкара балхаш вӀаштӀехьдахар тоадаро дӀадех дикагӀа гӀишлош хьалъяр, ший хаякхъа хиш декхен сов йола тӀунал дӀайоаккхен системаш болх бе йолалийтара тӀехьара царна ремонт яр, уж хила на еза хилийтара дакъера Минволхоза тӀалатта бехктокхам айбелга.

Госкомсельхозтехника дизза йоп дала декхарийла я мелиорированни хьисапе лаьтташта хий деттача машинашта ремонт, наладка яра, гӀулакх дара дакъе (Минсудпрома фирменни хьисапе гӀулакх деча доггӀан хьисапе хий деттача «Фрегати» «Кубань» яхача машинашкара дӀайнкитача). Союзсельхозхими йизза декхарийла я оттальча норманкен дикагӀйолча хапен Ӏалаш а я, минеральни удобренеш, известкови материалаш, бацоргӀаш лораяра средстваш товсийта.

Минсельхоз, колхозашн совхозашн бехктокхаме я шоашкарча мелиорированни лаьттаех дикагӀа пайда нийбара дакъе. Юртбоахама культурай дика хьувкъаш дола сорташ юкъехкувлара, къахьегам вӀаштӀехьбаккхара тӀехьара индустриальни технологи, дикагӀйола методаши формаши юкъекхулар, ялат дикагӀа хьувкъийтара тӀаерзаль мел йола еррига мероприятеш чакхъяхийта цу дакъе продукцега дӀадодар лохде.

Минводхози Минсельхози Сельхозтехника, колхозийн совхозийн еррига организацей, боахамий культаллойн специалистийн, колхозхойн болхлойн балха дӀахо мах бергба бухсоашш хьакулачуга хьежжа — дика хьувкъаш ялат хиларга хьежжа, хаддала къахьегама овсаре лакхъдарга, продукцега дӀабода мах лохбаларга хьежжа. Хиш декхачен сов йола тӀунал дӀаьккхачен лаьттанкара хьалдоалаш дар дукхагӀа хилийтача коллективашта балхлойтен дукхагӀа алапи лургда, иштта материальни поощрени ергья.

Лаьтташта мелиораци яра белгалъяьхха планаш кхоачашъяра дакъе дӀадех ма могга производствени коллективней инициативен дика гӀулакхаш дегӀакхувлилга. ХӀана болх вӀаштӀехьбаккхара юкъмоттиг дукхьал коллективашта юкъехьа еза — звеньяшта, бригадашта, участкашта, отделенешта, фермашта. Дукхьал уж шера меттел, иштта тӀадоагӀача шерашка а дика хьийкъа ялат хьахилийтара дакъе уж материально тӀахкъуш хургбоаш вӀаштӀехьдаккха деза гӀулакх. Кхетамца пайда эца беза коллективни подрядах, къахьегамах ялап телара йолча аккордно-премиальни системах, боахама чурча расчетах, предприятешка йолча стимулироване фондех, планово - экономически механизма нхыйолча инструментех.

ЛоархӀаме да лаьтта а машинаш а массазарча коллективашта тӀехьа севооборота йиза ротаци чакхъалаяца йолча хана кӀезигагӀа йоаш тӀачӀоагӀъяр. Совхозий дирекцеша а колхозий правленеша а подрядни звеньяштен бригадаштен тешшаме дӀатела деза дика фу, удобренеш, бацоргӀаш лораеш йола средстваш, техника, хӀаьта иштта чуйча лерхӀача хьувкъамга хьежка хьанахьа хий лоаттаде доагӀа.

Коллективни подряд хӀанз тӀа-тӀа шерагӀа ярваш латт. Ставропольски крае а Саратовски областе а хий декхаш дола деррига лаьтта коллективни подряда методагӀа болх беча бригадаштен звеньяштен тӀачӀоагӀдаьд. ХӀаьта цох доккха беркат а доал. Цхьабакъда, цхьайолча областешка, масала, Ульяновски, Куйбышевски, Рязански, Николаевски, Брянски мелиорированни лаьттанка къахьегам вӀаштӀехьбаккхара из прогрессивни форма шерра юкъехкулаш яц. Укхаза коллективни подряд сий деш яц. Хий диллача а донъадаьча а лаьттан тӀа болх беча еррига бригадашкен звеньяшкен хьинарегӀа юкъекхувла еза, шеп айдаме йолга дӀахайта, болх вӀаштӀехьбаккхара а мах телара а из форма. Эгара хьалхарча дакъе цунна йоаххо е еза моттигерча партийни а советски а органаша, юрта боахама Министерствас, боахамий кулгалхоша.

Кхачан фонд тешшаме дегӀакхувлара мелиорированни лаьттаех пайда эцара эффективность айяр — еррига партийни, советски органийн, колхозийн а совхозийн а къахьегама коллективийн лоархӀамегӀа дола декхар.

III. Лакхбе мелиоративни гӀишлош хьалъяра боарам

Программа лерхI хин боахама гӀирсаш хьалдар дӀахо а шерде, из вӀаштӀехьдаккхар эргадоахаш тоаде.

2000 шу хьатӀаотташ 30-32 миллион гектар хилийта лерхI хий дехка лаьтташ, доккъадаьраш — 19—21 миллион гектар.

Российски Федераце хий дехка лаьтташ шозза дукхагӀа хилийта а 18 — 19,5 миллион гектарага дӀакхоачаде а лерхI. Къулбаседа Кавказа а Лохерча Поволжье а хьажкӀаш кхею йоккхий зонаш хьае лерхI, хӀаьта Астраханскя а Волгоградски а областашка хьалха хьахкачен йовхал дукхаезен бахцадаараш а бахчеан культураш а кхею специализированни боахамаш делга дӀахо дахьа лерхI.

Сибарегӏе а ГӀаьнарча Малхбоалене а мелиораци дегӀайоалаяра керда гӀа боаккхаргба. Алтайски крае Алейски а Бурлински а хий декха системаш, Иртыш яхача хи тӀа гидроузел а водохранилище а йола Къулбехьен-Омски хий декха система хьалъяьнккха лерхI. Цкъа дӀайнйча дукхача шерашка тӀаьюла баьцаш а соя а дӀаера чотагӀа хьайбаш гӀоакача а мошача а доакъарашка дизза гӀа Ӏалашдера мел эша хьалаш хьадерга.

Украински ССР-е хий декха лаьтташ 4 — 4,2 миллион гектарага, доккъадаьраш 3,9 — 4 миллион гектарага дӀакхоачаде лерхI. ДӀахо хьалъергья Каховски, Первомайски, Серогозски, Дунай-Днестровски, Приазовски хий декха системаш, Къулбаседа-Крымски канала зоне эксплуатаце дӀачулургда хий декха керда лаьтташ, украински полесьера сов тӀаьда дола лаьтташ карадерзадара сагота гӀа дола балхаш даь доахаргда.

Белорусски ССР-е мелиорированни лаьтташ 3,3 — 3,6 миллион гектарага дӀакхоачаш хургда. Полесски низменностера лаьтташ дукхагӀча дакъе карадерзадь доахаргда.

Шин оагӀорахьа хин-фегарча режимӀ регулировани ю лаьтташ дукхагӀа хургда республике.

Узбекски ССР-е хий декха лаьтташ 5 — 5,5 миллион гектарага дӀакхоачаде лерхI. Дукха балхаш де дезарга хӀана хий декхаш долча лаьттай мелиоративни хьал тоадара, Каршински Джизакски аренаш, Караулбазарски а Казандински а хий декха моттигаш комплексно караерзаяра.

Казахски ССР-е 3 — 3,5 миллион гектарага дӀакхоачаргда хий декха лаьтташ, хий декхача системашта реконструкца ергья. Акдалински а Ташуткульски а моттигаш хий декха кийчъелга а караерзаелга а чакхдаккха лерхI, Иртыш—Караганда яхача канала ларде хий декха системаш хьалъе йолаергья.

Мелиораца дегӀайоалаяр— керда майдаш балха юкъеяхьар, мелиоративни системашта реконструкци яр — уж балхаш дергда еррига союзни республикашка.

Мелиоративни гӀишлош хьалъеарга шердара лоархӀаме этап а хинна дӀаотта еза шийтталагӀа пятилетка.

Цу хана эксплуатаце дӀадала деза 7 миллион гектар хула керда хий диллан доккъадаьраш лаьтташ, тоае еза йолаш йола хий декха системаш, дукхача лаьттанка культурно - технически балхаш де деза, юрта боахама лаьрхӀа йола массехк эзар километр хула магистральни водопроводаш хьалъеш йолаш яраш эргальха тоаен еза. Цу деррига гӀулакхашта лаьрхӀа къоастае лерхI 50 миллиард сом хула капитальни вложенеш (1984 шера 1 январерча маьхашка), вешта, карарча пятилетке караерзае лерхӀарел 6 миллиард сом дукхагӀа.

Лаьтташка хий диллара задапеш кхоачашъяро дӀаледаргда хиша кхоачамаш 1986 — 2000 шерашка хина кхоачамаш территориальни хиш дӀанийсдеча доккхий гӀулакхаш кхоачашъелга.

Программа тӀа лаьрхӀа да къулбаседерча долхача хиш-марен ӀаммадкӀарен цхьа дакъа хий шера 6,8 кубически километр боарам болаш Волга бассейне даккхара йола объекташ хьалъьйда, из хий Волга чура Дона, Кубана, Тяпрка бассейна чу доаккхаргдоа Волга—Дон. Ростов — Краснодар, Волга — Чограй яха каналаш дакка. Уж гӀулакхаш кхоачашдаро йиш хулийтаргья Нижни Поволжье а Къулбаседа Кавказе а керда хий дилла доккхий лаьтташ хилийта, Украинан Молдавен къулбехье хица Ӏалашъяра декхар кхоачашдара Днепровско-Бугски лимане гидроузел хьалъяьнккха. Дунай — Днепр яха хин боахама комплекс, Дунай — Несполены яха канал дилла доладе лерхI.

Гарггарча хана дах даха деза Сибарегӏерча долхача хишкара хин дакъа Урален Малхбузен Сибарегӏен, Средни Азен, Казахстанен районашка даккхара проектни балхаш. ХӀаьта цунца дувзадена объекташ хьалъяра ханех ьалча, уж проекташ оттаьчули чӀоагӀъяьчули тӀехьагӀа юша еза.

Мелиораце шерача программо, де лерхӀа балхаш чоалханен хала къахьега дезаши хиларо дӀадах мелиоративни гӀишлош хьалъяра гӀулакх хьалда вӀаштӀехьдоаккхилга, цуна индустриализаци яра боарам лакхбелга, дӀахо а производствени база чӀоагӀъелга.

Мехка дукха хӀана даьд хин боахама организацеш мел эшачунца Ӏалашъяра. Минводхозага хӀана я нна бола производственно - технически база. ХӀана мелиораторашт 1,7 миллион сагъ ва. Е а йоагӀаш могаеш я Главсредволговодстроя. Главполесьеводстроя, Укрводстроя, «Ленмелиораци» объединене боккха болх беш йола, балха дикагӀйола методаш юкъекхувла мелиораторий коллективаш.

Бакъда, хин боахама гӀишлош хьалъеча хӀанз а кӀезига дац кхоачамбоацараши пайда эцаш йоаца резервашн. ГӀишлош еча организацей бехкагӀа дикача дакъе гаьмна бизза пайда ца эцаш юс мелиорацена хьожаеш йола капитальни вложенеш.

Массаза лаьтташта мелиораци яра планаш кхоачашъяц Грузински ССР, Молдавски ССР, Российски Федерацен Казахстанен цхьайолча областий хин боахама организацеша. Кхоачам болаш болх беш яц СССР Минводхоза дукха йола союзни гӀишлош ю главкаш. Отталь задапеш кхоачашъяра чӀоагӀа тӀехьаюсаш я подрядни хьисапе юкъеза Минстрой, Минэнерго. Минсельстрой, кхьйола гӀишлош ю министерстваш.

Союзни республикай Министрий Советаш, СССР министерствай ведомствай кулгаллой декхарийла ба мелиораце гӀишлош яра хьакъехьара шоай отношени овлангара хувца. боккхача лоархӀамера пачхаьлхен задани а лоархӀаш уж шоай ханнахьа эксплуатаце дӀачуяла а.

Минводхоза предприятешкен гӀишлош еча организацешкен дукха совлен дӀаухийт материальни йовхела-энергетически ресурсаш, дукха йоа а ю. хӀама хьа пе хулаш дӀа а йохийт уж. ДӀалахача шере гӀишлош еча организацешка пайда ца беш йоаль балха ха миллион гаргга сага-ди хилар. 40 процент совгӀа йолча организацеше 1983 шера планагӀа доагӀачул дукхагӀа хӀама дӀадахийтар балхашка. Дукхача гӀишлош еча организацешка кхоачашъяьнац къахьегама овсарле лакхъяра задапеш, хӀаьта къахьегама овсарле лакхъяра темпаел хьалхаювл алапи лакхдалара темпаш.

Отрасле гӀишлош хьалъябоахилга ледара лел, дӀаоттализа йолча оборудоване нормативел тӀехйола запас лакхлу, хӀанз а капитальни вложенеш кӀезиг - кӀезига екъаш йохаю, хин боахама объекташ хьалъьйоахилга дукхха дӀаьдд. Масала, Казахски ССР Чимкентски областе Кзылкумски арарча лаьттанка хий диллара хьалхарча аргӀанара 307 миллион сома сметин мах бола, 1965 шере хьалъейолаьь объекташ 7-за тӀехьаьхай. 1976 шере хьалъяьлха хила езача хӀана из система 1985 шера мара хьалъяьйоаккхаргьац, йоах.

Минводхозо хаьда дӀаккха еза лаьтташ комплексни карадерзадарна дувзадена йола объекташ хьалъелга тӀехьадоахаш хилара практика. Пятилеткагара пятилеткага йоалаш кхоачаш ца еш юс мелиорированни лаьтташ карадерзадаьча совхозашка гӀишлош хьалъяра планаш. Кхоачам болаш болх бац цу объекташка подрядни юкъезача гӀишлош еча министерстваша. Цудухьа мелиоративни системаш хьалъярга дӀаххийтача средствашта шоай ханнахьа пайда лац.

Къаьстта белгалдаккха деза дуккхача мелиоративни системай проектно-сметни документаце тӀа гӀоза гӀалаташ а просчеташ а деш хилар.

Минводхоза системе проектировани еш 170 организаци а 68 эзар саг юкъе а волаш. бакъда, цар болх йоатӀаш йола порядок оттаь бац, хин боахама гӀишлош хьалъяра планашца нист-каста ца бувзаш а хул.

Проекташ оттаеш хӀ дукха [...] белхан долаш документаци моральна къаьллуга «къаст-касте» хулаш хӀама да. ХӀаьта из оттадаргх дӀахлайта, расходаш дӀахкийсача санна йов.

Иштта белгал ца даьккхача дагадац мелиоративни объекташ хьалъеча гӀишлош яра — монтажни балхаш дика делга массаза хула хӀама ца хилар. СССР Госстройс иттлагӀчен хӀанзарчен пятилеткашка гӀишлош хьалъяра нормаши бокъонаши миштта лелаю хьоваш 2670 объекте хорнаш тӀахьокам бир. Гучадаьккхар царех 64 процент яраш проектни нормативни документаце дӀадехараш тӀара дикка юха а буйлаш ла хилар.

Масала, Одесски областе 20 эзар гектар чуйоаща эгара йоккхагӀйолча Дунай-Днестровски хий декхача системе гӀишлош во яр бахьан долаш 1700-за ехай хий декхача сета боахам чура трубопроводаш. Цул совгӀа, проектировщикаша тӀома гӀалат дар бахьан долаш хий декхача кхашка Сасык яхача дирача Ӏам чура йоккха минерализаци йола хий диллар. Из дарах хий, диллача лаьттан тӀера тӀои цӀаьхха теххар, елар цун структура. Проекта тӀа лерхӀачул шозза вогӀа, кхы меттех хий ца декхача лаьттаел а вогӀа юрта боахама культура хьувкъам боаккх колхозашен совхозашен цига.

Ма дарра дӀаарга вай, уж эгӀазлуте факташ я. Пачхьалхен средстваш иштта лелае цхьаннена а мукъа бенабац. Украински организацеша на гӀулакх къоастаде а бехке бараита цӀенхаитта тӀаӀазар де а доагӀар.

Госплан, Госстрой. Минфин Минводхозаден Минсельхозацен цхьана хьажа еза хин боахама гӀишлош хьалъяра проектированеи финансированеи дувзадеча дешай еррига комплексага. Цу гӀулакха тӀехьа йогӀаш йола порядок оттае еза, цхьаннха дича а чӀоагӀъяьча проекташ тӀара доала, хӀаьта иштта смета тӀа оттаьрел дукхагӀа средстваш дӀахийта а йиш ац. Хин боахама йоккхий объекташ краевойн областийн организацей вакалаша дакъа лоацаш йоагӀаш йолча актанашна оформлени еш хьаьэара порядок дувцийге йоацаш лорае еза.

Минводхозо лакхбе беза оттаьл задапеш кхоачашъелга Ӏалашдара, совхозий мелиоративни системаш гӀишлош дика а лоацача хана хьалъяра прогрессивни технологеш караерзаяра, гӀишлош еча организацей бехктокхам лакхбе беза хьалъетен проект чекхеш йолчен объектай технически боарам.

Шерра йоархаль хила еза Минводхоза гӀишлош еча организацешка бригадни подряд а. ДӀаьхача шера еррига бригадех хозрасчетни бригадаш эргигаш а 40 процент гаргга мара яцар.

Цхьан дешаца аьлча, новкъостий, еррига мелиоративни гӀишлош еча хьокхаме [...] хила еза вай. Проекташкара дӀадоладала а деза. Хин боахама гӀишлош ечара проекташ чӀоагӀъе еза Минводхозон Минсельхозон уж гӀишлош хьалъе лаьрхӀача республикански, краевой, областной организацей вакалашца барта а йолаш, хӀаьта хиланза ца доаше Госстройца а. ГӀишлош хьалъярга дӀайолха расходаш цӀенхаитта сметагӀа ма йоагӀара хила еза. Къахьегам дика вӀаштӀехьбаккхарен прогрессивни решенеш ярен чотагӀа кхоаь сметагӀа доагӀа дисар нийса хургдар (пайда баларах тарра) хина боахама гӀишлош еча организацешта карахургдолаш дитача.

Лаьтташ тоадаргея хьа кхадерзадаргеи йоккхий капитальни вложенеш хьожаеш вай декхарийла да уж лораяраш царех рациональни пайда эцараш беш бола тернаш лаьеI па балийта.

Масала, даьгӀенаш лорара дош хьаййцача. Вай мехка баха вах, хоаш ма хиллара, хаддаша беб, овхаш дола лаьтта цхьана сага сих лоархӀаш шерагара шерага кӀезиглу. Бакъда, на дукхьал вах бебаш хиларца дувзадена Ӏац, юрта боахама леладечара лаьтта дӀадаккхарах а хулаш да.

Хетаргахьа, соцаде деза юрта боахамера хий декха лаьтташ дӀадоахилга, кхыча гӀулакхашта лаьтташ къоастадара довзув оттаде а деза. Дувцийге йоацаш лораде деза долаш дола лаьттан Законодательство. Юрта боахама доавача гӀулакхашта къоастадамза даргдоацача кхьвчача республикин правительствас мара СССР юрта боахама Министерстваца дага а йолаш.

Из ала доагӀа хина кхоачамех пайда эцарах а. Вай мохк цу кхоачамах бӀахьий бар ьанна, уж зехьа доаде мегарг мечаш. ДӀадахача шера хий дӀадолалуча моттигашкара из дӀадолача боахамашка кхачча 43 кубически километр хий дайр е 21 процент. Дукха доа хий боахамашка шоашта чухь, къаьстта Средни Азе республикашка. ДӀадохийташ кхом бари кӀезигагӀа доадара дукха хий облицовка яьча канашкен къайлеча системашкен гӀолла дӀадохийтаргдолча дола деза хьалза. ШерагӀа юкъейолае еза хий диллара прогрессивнетӀа йола способаш, хӀаьта иштта лакхбе беза хин пайда эцара бола боахамий бехктокхам.

IV. ХьинарегӀа юкъехкувла Ӏилманен техникашен карагӀдаьнараш

Новкъостий!

Мелиораце эффективность лакхъяра, къахегама овсарле лакхъяра, хин а лаьттан а ресурсех рациональни пайда эцара эггара лоархӀаме йола фактор а Ӏилма-технически прогресс сихъяр, дикагӀйола опыт юкъейоалаяр.

Цхьадоза карагӀдаьнараш да вай цу гӀулакха тӀехь. Даймехка промышленносто карадерзадаьд мелиоративни техникан оборудованен дукха тайпаш арахецилга. Программа тӀа оттаду хин боахама гӀишлош хьалъяра, хий декхачен лаьтта доккъадечен системашта, культурно-технически балхаш дара эша техника дӀахо йодача хана дукхагӀа хьае а боахамашта лоаттае а.

Бакъда, дукхьал дӀаала деза Ӏилманен техникен эттара кердагӀа карагӀдаьнараш мелиорацена юкъедоаладар халча бахьалье ма хеттара деррига а дац. Хий декхача лаьттай кхьдакъьат шин даьть тӀа хий дула тӀагӀолла. Из ду беланша, бетменашца.

Цига къахьегам ба итташ эзараш бола нах. Арахецаш йоза кхы а дукха доггӀан хьисапе хий детта агрегаташ а технико - экономически хьокхамаш лоха долаш. Эксплуатацени балхаш дара кӀезига хьежаш къаьнна техника.

Ӏилманхой, конструкторий, практикий иназаш тӀадахийта деза хий деттара прогрессивни методаш сихагӀа юкъейоалаяра. лакха эффективность йолча, чулоапа моттиг шера йолча доггӀан хьисапе хий деттача установкаех пайда нийбара, тӀадамий хьисапе хий деттилга юкъедоаладара, энерги а ресурсаш а кхояра технологеш шерра юкъекхувлилга Ӏалашдеш йола машинаши оборудовании хьаяра.

Сихде деза мелиоративни балхашта комплексни механизаци яра йола системаши машинаши хьаелга. Цу гӀулакха эшача 673 цӀи йолча машинех хӀанз арахецаш я аххха 349. хӀаьта 235 цӀи йола машинаш хӀанзчул тӀехьагӀа хьае езаш я, цу дакъе Минстройдормаша — 39, Минсельхозмаша — 35, кхыча машинашъечи министерства — 141 цӀи.

Хьанаргье вай масала дуга сания йола культура. Иа кхедара вай хьальё дика инженерни системаш, хӀаьта укхаза пайда нийбу керттерча дакъе богарчи лаьтта леладера йолча техника. Сихде деза овеса приципах болх беш йола, балха овсарле секундагӀа 10—12 килограмми йола, чана тӀа гӀолла шкъе чанхйоалаш дуга хьакха, гӀаьве на хойтаеш арза йиш йола дуга чуйлу комбайнаш арахецилга. Гаьна а ца доазаш гарггарча хана Ӏалашбе беза дуга ледадераш цу дакъа комплексни механизаци яра эшача даьрхӀача машинашца.

1981 шера май бетта КПСС ЦК-а СССР Министрий Советом тӀайнцача соцамо лаьрхӀа дар 1983 шера шлангови дождевателаш дукха арадецилга вӀаштӀехьдаккха. Шоана юкъерча дуккхачарна бӀаргайнай на машин Москве хинача дуьен халкъашта юкъерча выставкашка. Цхьаьнха дуьургдоацаш хӀама дацар цунах. Специалисташа йоаз цу тайпара йола машин эшаш я, къаьстта хьайбаш лелачечарча йоккхий йоацача участкашта хий деттара. Уж арахецилга тӀалиллад Минсельхозмаша Нетеланиковски заводаш. Цхьабакъда. 1984 шу чакхдоалаш латт. хӀаьта шлангови дождеватель серийно араеца бола а бенабац.

Кхы дикагӀа дац Минстройдормашера хьал а. Шер-шера кхоачашъяц цу Министерства хинбоахамий организацешта ротори экскаватораш, виброформаш, кхыйола специальни машинаш лоаттаяра планаш. ВӀаштӀехьдаьнхадаш 25 кубически метр чуйодаш ковш а йолаш йола тӀехьаюзаш йола скрепер арахецилга. Министраш новкъостий Ежевскийн Чудний цу гӀулакхага хьажа а безар, лоархӀаме задапеш кхоачашъяра де деза гӀулакхаш де а дезар.

Къаьстта дуца деза техника дикалах. Минсудпромо деррига лаьрхӀача дукха хӀаьаш цу мелиоративни техника арахецара. Шоаш дика хилар хьагойтад цу министерства арахецача «Фрегать» яхача доггӀан хьисапе хий деттача машинашца. ВӀаштӀехьдаьннад «Кубань» яха керда балха овсарле лакха йола машин арахецилга. Цхьабакъда, цу агрегатий хьалхара партеш арахийр конструктивни кхоачамбоацараш долаш. Мах я ба цар-м лакха. Кхоачамбоацараш да «Кубань» яхача доггӀан хьисапе хий деттача машина эксплуатаци еча а. Из бахьан долаш дукха машинаш болх ца беш латт.

Минсудпромо (новкъоста Белоусова), Минводхоза (новкъоста Васильева), союзни республикай Министрий Советаша де дезар да, 1985 шера хий детта сезон хьатӀаккхачалехьа гучайнна дефекташ, дӀахо йодача хана цу техника тешаме болх бергболаш, цӀендаь дӀадехар.

Программа тӀа белгалъя 1984 — 1990 шерашка лаьтташта мелиораци яра балхаш кхоачашдара йолча машинаштен оборудованен разработка ярен уж серийна арахецилга нарадерзадарен задапеш. ЛаьрхӀа да конструкцеш оттае, опытни образецашта тохкам бе, хьалхара промышленни партиа арахеца. мелиоративни балхаш кхоачашдара чӀоагӀа эшаш йола техника серийно арахеца йолае.

Полимерни турбаш хьаяра йолча технологически линей, абразивостойки исполнена а йолаш йола горизонтальни вертикальни центробежни насоси, фронтально боах беча доггӀан хьисапе хий деттача машиний, автоматизированни шлангови хий деттача устройствай производство вӀаштӀехьъяьнхаш арахецилга совдаьнкхан хила деза.

Уж задапеш кхоачашъеш дукха къахьега дезаргда Минстройдормашка, Минсельхозмаша, Минхиммаша, Минприбора, Минсудпрома, Минэлектропрома, кхы дукхача министерствай, предприятей, коллективай.

ШерагӀа юкъекхувла деза мелиоративни гӀишлош хьалъеча Ӏилманен техникен карагӀдаьнараш. Масала, пластмассех трубопроводаш ехарга довла деза, уж тешаме хилар дикаде деза. юкъейоалае еза траншеяш йоацаш дренаж йиллара способ.

Химически, мехкдаьтта чакхдоахача, мехкдаьтта химически промышленноста министерствай предприятей коллективай декхар латт хӀанз минеральни удобренаш, бацоргӀаш лораю средстваш дукхагӀа арахецарах, цар дикая лакхъярах лаьтта ца Ӏаш, шеррача масштабех полимерни материалаш арахецилга сихха карадерзадарах а. Цун ларда тӀа лаьрхӀа да 1990 шу хьатӀакхоачаш пластмассови турбаш арахецилга алкха Минводхоза предприятешка шера 180 эзар тоннага кхоачаде. Сихде деза иштта дренажни пластмассови турбаш Ӏойохкаш йола специальни машинаш арахецилга я. Цу деррингеша таро хулийтаргья метала дӀаухийтарга кӀезигде, тонкарни дренаж Ӏоюллача овсаре йоалаш къахьегилга дӀадаккха.

Сов дукха тӀоадал йолча зоне ше дика хилар хьахьекхад хиш режимы шолха регулировани яра йолча система. Московски, Ленинградски, Брестски, Ровенски областий а доазол арахьарча а опыто хьахьекхад климатически хьалашка диллача вегара аьттув боацашагӀа долча шерашка а лаьтта леладара стабильность цу тайпарча системаша Ӏалашделга, 20—40 процент хьувкъам лакхбелга а. Цу системашта проектировани елга а уж хьалъелга я шерде лаьрхӀад.

Лаьтташта мелиораци яро чӀоагӀа пайда боалаш лаьтта леладара дика хьалаш хьадерга, цхьабакъда, цхьайолча моттигашка естественни процессашта цунах зе даа а тарлу: долхача хишкара минерализаци лакхлу, Ӏамашка чуухха теза хий кӀезиглу, хиш бӀехлу удобренеши тербицидашеи, лаьтташна туз дукхагӀа хиларен ушалаш хиларен процессаш чӀоагӀлу.

Къаьстта лоархӀаме да из гӀулакх терхалдар, чура хьайхе йиш йолаш хий долча моттигашка. Из доаглаш да Сырдарья, Амударья, Кубань, Тийрк, Дон яхача долхача хиний бассейнашка. Цудухьа мелиораци дӀахо дегӀайоалаелга кхы а кӀоартагӀа Ӏилман ларда тӀа оттаде деза, гонахьаре ерела лораяра хьашташ теркал де деза. Из доагӀаш ла хиш территориально дӀа-юха декхара, хин ресурсех рационально пайда эцара. уж бӀехлургдоацаш кӀезигургтоацаш лорадара, лаьттай хин-туха режима комплексни регулировани яра методаш хьаяра.

ГКНТ, СССР Ӏилмай Академе, ВАСХНИЛа, отраслен Ӏилма - тохкама институташа лакхъе еза цу проблемашта тохкамаш дара эффективность, мелиораце программа оттаьча хьалхача дешашта Ӏилма гаргаоза деза.

Мелиораци яьча хьанна къахьегараша хьалхашка доккха декхар долац бе сельхознорени. ЦК майски (1966 ш.) Пленумо а оттаьчар пайда хьалхьоаш [...] декхача лаьтташка дӀа я юкш лелае йиш хилара мел йолареш долаш йолча культурий продуктивность лакха йола интенсивни сорташ хьадара декхар.

Миштта латт из гӀулакх хӀанз? Украина къулбехьенен Молдавенен мегаргдола гурахьа дӀадувла кӀин сорт хӀанз а хьадаьдац, укхаза мехка йоккхагӀъярех йола Одесски селекционни центре кхыйола Ӏилма - тохкама учрежденеш йоллаше а. Поволжьерча колхозашкен совхозашкен иштта долаш дац бӀаьсти дӀадувча кӀин дика сорташ, дукха Ӏилман учрежденеи укхаза йоллаше а. ХӀана лакха хьокхамаш долаш болх беш яц Краснодарски краерен Украина къулбехьенен хьажкӀашта йола йоккхий селекционни центраш. Моттигашкара жалобаш ух хиш декхача хьалашца делара йолча фуадаьлхача хьажкӀий лакха продуктивность йола сорташи гибридашаи дац яхаш. Керда дахе дезаш [...] люцерна сорташ.

Хий детташ хила дикагӀа хулаш а индустриальни технологе дӀадехарашка хьежа а йолча юртбоахама культурай керда сорташи гибридаши хьадара болх чӀоагӀбе беза, производствена юкъедоаладе деза лаьрхӀаш зедергаштен дикагӀа дукхьалъоттанун дола, потенциальни хьувкъам гектара тӀара 120—130 центнер йолча хьажкӀий. 80—90 центнер йолча дуга, 35—40 центнер йоача борца сорташи гибридаши. [...] теркам тӀабахийта беза хьалха кхачаш а юкъерча хьанашка кхачаш а йоача хьажкӀий гибридаш, гуракьа а бӀаьсти а дӀадувча, кӀин, дукхача шерашка тӀаювлача баьций интенсивни сорташ, боккха хьувкъам луча баьцадарий, бахчеи, сома, комарий культурай а комсий а сорташи гибридаши хьадара. Кийч а яь балха юкъейоалае еза шера доакъари культурай 2—3 хьувкъам чуэца а гектара тӀара 10—15 тонн доакъара единица яккха а таро хулийташ йола технологи.

Минсельхозо а юртбоахама Ӏилма штабо — ВАСХНИЛо а ма могга дукхагӀа теркам тӀабахийта беза Ӏилмай тохкамаш вӀаштӀехьдоахилга тоадара а результативность лакхъяра а дешашта. Къаьстта чӀоагӀа лоархӀаме да лаьтта леладара дакъера Ӏилма-тохкама балхаш чӀоагӀделга, хьувкъам лакхбарен лаьтташ лорадарен къакъаш Ӏомаделга, бацоргӀаш лораярен Ӏалам лорадарен эффективни биологически методаш нийсъяр сихделга. Бухсоацаш аьлча, еррига Ӏилман тохкамаш хила деза хини лаьттай кхоачамех дикагӀа пайда эцара. юртбоахама производства продуктивности чӀоагӀали лакхъяра тӀадерзадаь.

Цунца цхьана, новкъостий, мелиораце дешаш, бакъдар аьлча, вай дуца дагӀан ялхха лаьтташ доккъадаран парна хиш декхарен планагӀа. Боккха лоархӀам болаш да ипетача лаьтташта известковани, солонцашта гипсовани яр, михан хий эрозенен дукхалара къоасаш, кхаш лорадара хьуваш йогӀар, Ӏаманаш артезиански скважинаш хьалъяр, культурни лаьттаи леладара еррига аренаех пайда эцар.

Новкъостий!

Мелиораце шерра программа кхоачашъяра кӀезига низаш дӀадехаргдац партегарен деррингача халкъагарен. Балгалъяь планаш кхоачашъяра юкъе хьинаре дакъа лаца деза еррига министерстваш, ведомстваш, партийни организацеш, халкъа депутатий Советаш, къахьегама коллективаш, профсоюзаш, комсомол, массови информаце средстваш — кепайоазув, радио, телевидени.

Йоккхий программаш кхоачашъяра — паьнна нарадерзе, Байкало - Амурски магистраль хьалъе, малхбоален районашка доагора энергетически комплексаш дегӀайоалае мах овраагӀбахара йоккха опыт йолаш я вай партен. ХӀанз вай хӀалоладер лоархӀаме а бериите а гӀулакх да — мах баь вартвоацача вай ружна долча лаьттара хьадоалар дукхагӀа хилитар.

Мукъаьа сона парте балгалъеш йола мелиораце программа денале боахама-политически декхар санна коммунисташа, беррингача къахьегамхоша тӀадаргхиларах чӀоагӀа тедаш хила. Шено йоацаш да еррига партийни, советски, юртбоахама, хинбоахамий органаш, агропромышленни комплекса беррига къахьегамхой лаьтта леладара культура айяра, мелиорированни лаьттаех пайда эцара эффективность лакхъяра, ялата, доакъара, кхыча юртбоахама культурай доккхий хьувкъамаш ледара тӀехьа хьинар айдаь кьовсам доаттабеш хургдахах.

Программе кхоачашъяро доагӀаш дола дакъе юкъедахьа таро дургья мехка кхачан фронт чӀоагӀа ебаро, советски наьха марра хьал дӀахо тоадара. ХӀата цунах латташ массе хана хила а хинад, да а да вай сийлахь - йоккхача ленински парте хӀама хьанхоллаш беча балха вигаре доккхагӀа дола маӀан. (ДӀахьдоаь тӀерраш тез).

Лаьтташта мелиораци яра йIаьххача хана йола программа а мелиораци яьча лаьттаех пайда эцара эффективность мехка кхачан фонд тешшаме алсамъяккхар духьа лакхъяра а хьакъехьара

КПСС ЦК ПЛЕНУМА СОЦАМ

Парте XXVI съезда, цул тIехьагIа хиннача КПСС ЦК Пленумий решенеш кхочуш а еш, советски халкъ хьанар айдаь кхьхьег боахамеш культуран гIирсаш хьалдара чоалхамеш бехктохамеш дехарашь кхочушдара. Дикка дегIайоалаьный общественни производство, тIа-тIа дукхагIа лакхлу халкъа хьал-таро.

Мехка экономически потенциал дIахо чIоагIъяра гIо ду агропромышленни комплекси цул керттера дакъа — юрта боахамаш ма могта дегIаккхуладаро, СССР Кхачан программа лерргаIа чакхъяхаро. КПСС ЦК майски (1982 ш.) Пленума решенешка хьежжа эргайоахаш тоаю боахама механизми аграрни сектора управлени, чIоагIъю колхозийи совхозийи экономика, социальни эргалоаш ю юрташка. ДукхагIа йоахаш яеша я юртбоахама продукци, эгара хьалха дулх, шура, фуаш, воартолаш, баьлдараш. Цо гIо ду баха нах кхачан продуктаща дикагIа IалашIбара.

Ший аграрни политике Коммунистически парте Iалашмате йоахка лоархIам бу юртбоахама продукци тешшаме дукхагIа яхара, беррига халкъа боахам плана боарамагIа дегIаахара эгара лоархIамегIа дола хьал из хилараххтарра. Из лаьрхIа дейш дола гIулакх кхоачашдара хоадам болаш доли лакхьа кхоач мелиорацега — лаьттан боахама интенсификаци яран пуи продуктивность лакхъярах изз йолча средствага. Юрта боахама ача механизацеци химизацеца цхьана тарьъча мелиораце Iалашду лаьттан бернат алсамдоаккхилга, юртбоахама лаьттаех, материально-технически къахьегамеи ресурсех рационалньегIа пайда эцилга.

КПСС Центральни Комитета Пленумо белгалдоаккх, лаьтташта шерра мелиораци яра тIаберзаба вай парте кийчбаь никъ лерргаIа чакхбахар бахьан долаш юртбоахама лаьтташ кердалахара мехка дукхха болх баь хилар. Хьалдаьд доккхий гидромелиоративни гIирсаш, хьалхагIа болх бе йолаллийта хинна лаьтташта хий дехнеи лаьтташ докъадуе системаш эргайоахаш я. КПСС ЦК майски (1966 ш.) Пленум хиннача тIехьагIа дIалхача хана мелиораци яь лаьтташ дукхагIа хиннад 17 миллион гектарагара 33 миллион гектарага кхоачаш. Царех да 19 миллион гектар хий дехнеи 14 миллион гектар докъадаьи лаьтташ, тахен цар лу лаьтташкара йоалача продукце кхьдаьккъах цхьа дакъа. Хий дехкача лаьтташка кхелу деррига дутен боамбин, баьцадарий дикъ даьккъах кхо дакъа, ахаш соми комсаши. Мелиораци яьча лаьтташкара дикка дукхагIа йоах ядатийна лаьрхIа хьежкIаши доакъараши.

Цуица цхьана, чакхдоахача гIулаххаша массаш а Iалашдаш лаьттан боахамаш хьайбай боахамаш кхоачам болаш чIоагIа дегIаухилга, пар продуктивность лакхлулга. Юрта боахама тоъал доккха эе ду эгара хьалха ухт тIехьарча шерашка хаст-каста уттача йокъало. Из бахьан долаш тоъал бе-бе хул юртбоахама продуктащ яхара объемаш, халонаш гIауетт баха нах парца Iалашбеча, ерригача экономикина Iотакъам хул. Мелиораци дегIаяра тIаппарча боарамга Iалашдулургдац мехка пхьайолча районешка уттташ долча аьттув боашача хасттамаш хьалаша ду воаш дизза юхаметтаоттадеяга. Цудухьа юрта боахам дIахо тешаме чIоагIа дегIаухилга, ялат, довкъараш, лаьттанарех хьайбашкарен йоала ххьийола продуктащ тIехь-тIехьа дукхагIа йоахилга Iалашеш дола керда, йоаккхамастабна гIулаххаш чакхдаха деза.

Агропромышленни комплекса, машиностроене, гIишлош индустре, химе, енергетика доакъой коммунистий, ерригача къахьегама коллективай низаш ЦК Политбюрос тIадиллареx кийчъаь, хин боахама гIирсаш хьалдара а мелиораци яьча лаьттаех, пар тIа лакха хьувкъам яхебар духьа, эффект чIоагIа лакха йолаш пайда эцара а даькъе Iоаль опыти Iилма-технически прогресса керда карагIдаьнараши шийна чулоацаш йола йIаьххача хенара мелиораце программа чакхъяккхара тIалерзаранза даргдоацаш лоархI КПСС Центральни Комитето.

Эгара хьалхарча ергIана дIадаха доагIа хьалъяьча мелиоративни системашта эксплуатаци ечара, хий дехначеи докъадаьчеи лаьтташка юртбоахама культураш кхеяра прогрессивни технологеш юкъеккхухьачара кхоачамболашраши гIалаташи. Машар хила йиш яц дукхача боахамашка лаьтта леладара культура лакхъяра е йоагIача тайпара йоакхо да ярца, товсанз яргIоацача боараме удобренеш, мелиорантан ца тессарца, къахьегам вIашгIехьбаккхарен цунна стимулирование яраи прогрессивни формаш мела юкъенхахьарца, массова профессеш йола квалифицированни кадраш кийчъярен балхаш тIа чIоагIъяреи кхоачам болаш уйла ца ярца. Уж хIамаш бахьан долаш тоъал дукхача лаьттанкара боаккха хьувкъам дуккхача хана деиз проектни боарамга кхачац, хIаьта пачхьалкхево дIаухийтача ахчех хила доагIар хIанз а юла хьахилац.

ТIехьатетта йиш йоаца гIуланхаш чакхдаха деза хин боахама кьалеш дIахо эргадоахаш тоадарен балхий дикал лаккъярен. ХIанз а моттигаш нийслу ахъ дIа-юха дийкъа лоаттадеш, кхыча гIуланкашта царех пайда ийбеш, хьалдаь ца доахаш лусача гIирсий объем шорттита лохлуш. Геттара дукха объекташ а уж хьалъеча комплексность Iалаш ца еш, мелиораци еш дола лаьтташ карадерзадеш доакха боахамаш эшача хIамашка нийадейта тIехьадус. Планови, хинбоахамеи юртбоахамеи органаша бизза мах бац болх беш йолча системашта реконструкци ремонти яра, эшшача боараме культуртехнически балхаш дара. Мелиоративни системашта проекташ уттаечеи уж хьалъечеи хана массава а нIоарга баккьдий белгалдац капитальни вложенеех пайда эцара даькъера достамаш хьалдара аргIашш, массанахьа а кхаьаш юкъе хьалдеш дола гIирсаш чIоагIа тешаме хулга, дIаухийта ахча сихха юхаметтаоттадеяга IалашIдеш йола хIандара пиженерни решенеш.

Дукхха моттигаш нийслу СССР мелиорацеи хин боахамеи Министерство, СССР юрта боахама Министерство, СССР сомий-баьцадаарий боахама Министерство агропромышленни объединенеш дага ца ювлаш мехка лелаша, лерттIа, уйла тIа ца йохийташ къестаду мелиораци дIахо дегIайоалаяра дукхха оалаьтара дешаш. Ваьха тIарча объемаш хьохамеех кхоачам а беш, лаьттийн хини ресурсех рационально пайда эцара, хинбоахама системашта тешшаме болх белга Iалашдара, капитальни вложенейи мелиорацина яьча лаьттайи эффективность лакхъяра хьалдара доагIар хьалдехаш хинбоахама организацей, колхозийн совхозийн кулгалхоцкарен специалистаькарен. Дукхкача моттигашка партийни организацеша кхоачам боллаш организаторски политико-кхетамеи болх бац колхозой, совхозий бахлой, мелиораторий, гIишлонхой къахьегама коллективашка, цар низаш меза тIадерладу юртбоахама продукци дукхагIа ялкар духьа деррига кхоачамаш сарцагIдахара.

Шийттаг1ча пятилеткаией йIаьххача перспективаен оттадаьча лаьттащ эргадахара дехкарий доккхалои лоархIамои дIадех ерригача енный халхацита гIулаххи пачхьалкхеи хьисапе леладергдолаш кхетам дуьга, цар балха квалификаци дикагIа хилийтара, мелиорацера белхаш эффективнегIа леладара, тоадьча лаьттащка довл дарах хьатулеранта хьалдара бехктохаи лакхбара хIара декна партийни йоакхо елга.

КПСС Центральни Комитета Пленумо соцам бу:

1. Мехка экономика дIахо дегIайоалаярах, юртбоахама производствана интенсификаци ярах керттерча хостамех, кхачам фонд тешшаме алсамъяккхара мелиораце лоархIам лакхбарех йола КПСС ЦК Генеральни секретаря ное. К. У. Черненкос Пленуме лаьча къамаьлалара положенеш а выводаш а йизза къоалбалъе. Шоай практически балха тIа царца даим хьалхле лелайойла партийни, советски, боахама органаша, общественни организацеша, къахьегама коллективаша.

2. КПСС ЦК Политбюрос чIоагIъяь а Политбюро члена, СССР Министрий Совета Председатела ное. Н. А. Тихонова доклада тIа отталь а йола мелиораци ярен шийттаг1ча пятилетке а 2000 шерага кхаччалца йолча хана а мелиораци яьча лаьттаех пайда эцара эффективность лакхъярен йIаьххача хенара программа къоабалъе.

Цул керттера лостамаш лоархIалда:

деррига хий дехкача а докъадаьча а лаьттаех лакха эффективность йолаш пайда эцар, отталаьча хана хIара боахам проектни хьувкъамга а кхоачаргболаш;

мехка къулбехье — Къулбаседа Кавказе, Поволжье, Украине, Молдаве тешшаме юртбоахама продукци йоаккха йоаккхий зонаш хьаяр духьа хий дехка лаьттащ леладелга сихдар;

Средни Азе республикашка, Казахстане, [illegible] ирригационни гIирсаш дар дIаходахьар;

РСФСР Нечерноземни зоне, СибарегIа, Гаьнарча МалхбоаIене, Украина Полесье, Белорусе, Прибалтике мелиоративни балхий комплекс чакхъяккхар;

моттигашкарча хих, лаьттан кIалхарча хих, зиманни хьисапе хий диллареx пайда а эцаш, колхозашка, совхозашка, боахамий юкъарча объединенешка хий дехка участкаш шерьяр.

Экономически социальни дегIаахара шера лаьрхIачеи перспективни планаш тIа СССР Министрий Советa, СССР Госплано, министерствашка а ведомствашка а, союзни республикай Министрий Советашка мелиораци яра программага хьежжа йола заданеш шено йоацаш кхоачаигъяра, боагIача боараме капитальни вложенеш а материальни ресурсаш а хьежаелга Iалашдолда.

3. Союзни республикай Компартей ЦК-ша, парте крайкомаша, обкомаша, окружкомаша, горкомаша, райкомаша, СССР юрта боахама Министерства, СССР мелиорацеи хин боахамеи Министерства, СССР сомий-баьцадаарий боахама Министерства, СССР Госкомсельхозтехника, советски органаша, агропромышленни объединене, юкъарча партийни организацеша, боахамий кулгалхоша мелиораци яра йIаьххача хенарча программагара хьалоагIа дехкараш толаме кхоачашдара хьинаре организаторски а массово-политически а болх боаржаболба.

Мелиораци яьча лаьттащ тIара бухсоцаш хьалоаккхачуи хьалхара юртбоахамеи хинбоахамеи кулгалхой а специалистий а, къахьегама коллективай экономически моральни бахктохам а безам а чIоагIбе. Лакха интенсивность йолаш лаьтта леладелга, ерригача юртбоахама культурай программагIа лаьрхIа хьувкъам хIара шера боаккхилга Iалашдеш йолча агротехнически, технологически, организационни гIулакхий ерригa комплекс хинахьа а хьалда а чакхъякха. Мелиорированни лаьтташта биззача боараме минеральни удобренеш, химически мелиоранташ, пестицидаш, техника, дика хьувкъача сортех а гибридех а дола фу лоаттадара отталь порядок цIенхаштта лелае. Торф дукхагIа баккхара а из удобреншта дIаахийтара а, хIаьта кхитта кIира, кхьйола кIирах йоала материалаш ях(а)ра а лоаттаяра а, дикаа даргдоацар де. Лаьттащ дикагIа хилийтара, мелиоративни системашта реконструкци яра а пар технически боараи айбера а, эксплуатационни служба тешшаме вIашгIехьъяккхара беш бола болх ношагIо чIоагIбе. Кхашка дехка хий кхои беш дIаахийтара, хий дехьара прогрессивни способаш шерагIа юкъехкахьара тIадерзадаьча гIулакхий бIарча система чакхъякха еза.

Колхозийи совхозийи хий дехкача а докъадаьча а лаьтташ тIа болх бергбола квалифицированни нах кийчбелга вIаштIехьдаккха деза.

4. СССР мелиорацеи хин боахамеи Министерство, СССР юрта боахама Министерство, СССР сомий-баьцадаарий боахама Министерство, партийне а советски а органаш декхарийла я хинбоахама гIишлошъелга вIаштIехьдаккхар тоадара юрта болаш дола хIама де, капитальни вложенеи эффективность лакхъяра, производственни мощностяш хьалъяра а карарзаяра а хахаш доацъяра, доархIамегIча гIишлонашка эшаш йолча ресурсащта дIахо концентраци яра хьакъехьа КПСС ЦК дIадехараш кхоачашдара тIехьара тIахьожам чIоагIбе. Мелиораци яьча лаьттащ тIа комплексни гIишлошъелга Iалашде, эшача хIамашца юртбоахам кийчбар, паьлаш дахкар, хIаьта акитта нах чубаха цIеноаш, берий учреждениеш, культурно-бытовой гIулакхашта эша гIирсаш хьалдар юкъе а хьош, цох мелиораци яра дIайоххийтача средствиех эффективность лакхъяра хилалза дарглоаца хIама а лоархIаш.

5. Мелиоративни программа кхоачашъеча КПСС ЦК Пленумо боккха лоархIам бу Iилман-технически прогресс [illegible].

Iилманеи техникаеи йолча СССР Пачхьалкхен комитета, СССР Iилмай Академена, ВАСХНИЛ-а, СССР юрта боахама Министерствана, СССР мелиорацеи хин боахамеи Министерствана, СССР сомий-баьцадаарий боахама Министерствана, гидрометеорологеи Iалама средана тIахьожам лоаттабарен СССР Пачхьалкхен комитета тIадуллалда мехка тайп-тайпарча Iалама-климатически зонашка кердача сорташка а интенсивни хьисаперча гибридашка а хьежжа, хий дехкача а лаьттащ докъадеча а хьалашка продуктивность лакхъярен лаьтта леладарен проблемаш техкача Iилман учреждениеш болх тоабелга. Мелиорацие экономически эффективность дешай, геттара дика хий дехка а лаьттащ докъаду а системаш, мелиоративни, ремонтно-восстановительни, юртбоахама балхаш ду вай халара машинаш кийчъяран хьалран дукхагIа йоакхо е еза. Хинбоахама гIишлош хьалъеча а юртбоахама производстве а Iилманеи хьалхалаттача опытаи керда карагIдаьнараш юкъеххухьилга сихде.

Хин ресурсаш регионашта юкъе дIа-юха екъара а царех дикагIча тайпара пайда эцара а Iилман лард дикка айе, даим йоакхо е гонахье лорара.

6. СССР Госплано, СССР Госснабо, машиностроительни, химически, энергетически министерствашка, промышленносто кхьча доакъоа дика а тешшаме а машинаш, материалаш, оборудовани, кийчъяьча программага хьежжа, лоатталга Iалашдолда. ДикагIйола, овсарле лакхагIйола а кхом беш йола а лаьтта охкеи мелиоративни техника, хинбоахама сооружениешта йола прибораш, автоматизаце а телемеханизаце а средстваш, мелиоративни системашта ремонт яра а эксплуатаци яра а даьрхIа машинаш оборудовани хьаяра балхаш хьинарегIа леладе, уж серийно яраквеа йолаелга сихде.

Колхозаш, совхозаш, хинбоахама организацеш техникапа, химизаце средствашка, полимерни материалашка, хий дехкача а докъадаьча а лаьттаех биззa пайда эцара, керда гIишлош хьалъяра, мелиоративни системашта реконструкци, ремонт, эксплуатаци яра эшача кхьча ресурсаща Iалашъяра отталь заданеш кхоачашъяра даим тIахьожам лоаттабе беза промышленни предприятий партийни организацеша. Уж заданеш тIехкхочашъяра кхы тIа резерваш а тароваш а лехара тIаерзае къахьегама коллективаш.

7. КПСС ЦК Пленумо белгалдоаккх, лаьтташта мелиораци яра лаьрхIарча кердача доккхийча декхарашка партийни кулгалдара стиль а методаш а дIахо эргайоахаш товелга дIадех. Ма могта дегIаккхула а кхаллуеца а еза инициатива, гIулакх корта болаш леладар, дисциплина а порядок а чIоагIъе. ТIахьожамах хьакулар доккхагIа хилийта, къахьегама коллективашка социалистически яхь йоархае еза, капитальни вложенеех, хьаьча мелиоративни фондах пайда эцара эффективность айяра хоадам болаш дола декхараш кхоачашдера цар низаш тIадерзаде деза. ДукхагIа йоакхо е хозрасчетни бригадий подряда, мелиораци яьча лаьттащ тIа проектни хьувкъам тIадьанча хьалхалаттача боахамий опыт шерагIа юкъехьувлара. Уж декхараш кхоачашъяра, партийни, профсоюзни, комсомольски организацей, моттигашкарча Советий лоархIам лаккбе.

Центральни, республикански, моттигашкарча газетий, телевидене а радиовещане а редакцеша, кинематографена йолча СССР Пачхьалкхен комитето шерра дIагайтада мелиораци дIахо дегIайоалаяра планаш кхоачашъяр, хьалхалаттарашта а производства новатораша а карагIдувлараш, мехка Кхачан программа кхоачашъечера мелиораце лоархIам дIабовзийта.

* * *

КПСС Центральни Комитета Пленум чIоагIа тешаш я лаьтташта мелиораци елга дегIадоаладара йIаьххача хенара программа коммунистешка, берригача къахьегамхошка лоархIамегIйола боахама-политически декхар санна тIаэцаргхилларех, из кхоачашъяро хьинаре гIо дергда экономика аграрни сектор тешшаме дегIаккхуладара, цу ларда тIа советски халкъа хьал-таро дIахо а тоаяра.

ЦIЕНХАШТТА ХОАТТАРГДА

Iа хьатIанхача а хьайбаш чуса(ц)а а духхе ха йисаьц. ХIанз керттера дар да пар(ле) эша доакъар, помещенеш кийчъелга. Цу дешага хьожаш хилар тхо укх деношка Советски районa боахамаш.

ХХ партсъезда цIерагIа колхоз. Хьайбаш лелалеча Итум - Калински йоахагIйолча ферме снабжена боахкар ремонт еш. Ший новикъостащца чура балхаш деш воаллар В. Дикаев. Цхьайолча моттигашка деха хинна ий тоаль даьнадале а де дезаш а дукха дар. Тоаде дезаш дар хьыш, хьаде дезар нагий доалаш чулаттаргдола клеткаш, норашта книгаш тоха дезар, тоабе безаш бар тхов а.

— Кхы тIехьадаьна болх бец тха бар-м, — йоах гIишлонхоша. — Хьайбаш лоамашкара цIаккхачалехьа деррига а балхаш чакхдоахаргда оаха.

Укхаза ала деза, дерга яхар пайдана дац, дай ца даьлча. Йоачан, шелал лага а доацаш отта йиш я. ТIанкин тIехьа хургда корзагIбаьнна адар.

Ший хаппахьа ремонт яь баьнкааб Кирова цIерагIча колхозе. Де мел дезар даь, кийча латт хьайбаш леладу шин ферма. Дукха балхаш даьд уж кийчьеш А. Дабаева гIишлонхой бригадо. Арахьа кIира техай, хьаьш, клеткаш тоаьлй. Тхо анга киннача дийнахьа Iаьсий чулоаттаду моттиг товеш боахкар.

—Дика лоаттаю тхоаш мой материалаш, — яхаш раьза ва бригадир. —Массава а оарцагIаьнавенцаре миттa сиха ремонт яь даргдар тхо. Кирова колхозе йоакхо яьй хьайбашка хьожача паьха а. Дика вIаштIехьдаьккъад укхаза бьта а къахьегама а хьалаш.

«Новая жизнь» яхача колхоза Йоакха Варайда яхача юрта йолча ферме Iа доаккхаш 200 Iаса хургда. ТIехьа болабеннаб укхаза царна эшача помещенешта ремонт е. ХIанзчул тIехьагIа де дезаш дукха да.

— Кхьча фермашта ремонт еш хиннад тхо, — яхаш бехкаш мала гIерт бригадир Х. Кагерманов.

Колхоза кхьча юрташка йолча фермашта ремонт яь яьнай. Уж кийчьеча хьинаре болх беш хиннаб И. Исрапиов, А. Хасаров, Атабаевгlар Мареми Салнхьати. ХIанз беррига а, низ тIабалийта беза Йоккхача Варандера помещенеш кийчъяра. Из гIулакх тIехьа яа доаккхаш де дезаш да.

Шелъелча хьайбаш дIачулгга мара ца дезаш кийча а «Ленински путь» совхоза Урдюковски отделенера фермаш а. Укхаза Iа доаккхаш хургда 200 бежан. Фермаш кийчьеш хиннай лаьрххIа отталь бригада.

Хьайбаш леладе помещенеш укхаза кийчъяь яле а, хIанз а вIаштIехьдаьхадац хьайбаш леладерашта эша бьта а къахьегама а хьалаш. Тоа а яь, кийчъе еза цIе уголок, доярашта хьадаь цIеноаш ремонт е езаш я.

Хьагуча бесса, районера хьайбаш леладу дукхха а фермаш хIаначул тIехьагIа тоае езаш, кулг тоха дезаш я. Дукхача моттигаша телакъю кхерамзлен техника. ЦIи ялар кхерам болаш, чIорма а даьпна дада электропроводаш, хьайбийла дарт электрорубильникаш. Тоадаьдац помещенешкара вальклгеш. Из бахьан долаш хала хургда хьайбашта гIулакх де. Дукхкача моттигашка дехка да фермашта хьатIадоагIа лаькъаш а. Уж тоале хIанзе а оарцагIа боале, хотта баьтча, довкъар хьатIауза хала хургда.

Iа хьатIанхача гаьна дац. Цо бегаш бергбац. Из кхета а деш, йисача хала сихха тоаль яха еза хьайбашта Iа доаккхаргдола помещенеш. ХIанз хоза латтача хоттамах пайда а эцаш, ма хулла фермашта хьатIауза деза хоаттар.

М. АПСУЛТАНОВА,
Советски районa халкъа тIахьожама комитета председатель.

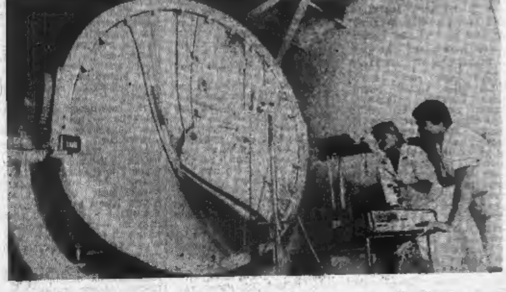

«Стерильни» технологегIа хала далаши цIара хухьала отталуш йола геттара цIена материалаш хьаяра новикъостал ху Стародубцева цIерагIча Ташкентски физико-технически института Iилманхошта ди сийрда лоаттадечо. Iилманхоша кийчъьчен тохкамах дика чакхъяначен лакха температура гелиоконцентраташа йиш хулайт Цельсе 4 эзар градусага кхоачаш температураш хилийта. Цу тайпарча «маьлха пишкий» новикъостал(ц)а, ма дарра аьча, хьалт дола хIама доалае йиш я, кхыметтел эгара чIоагIагIа йIовхал лоараш а.

Индустре толаме дегIаухаш ба керда достам — [illegible].

Ташкентера гаьна йоацаш хьеш я «Малх» яха керда Iилман-производственни комплекс.

Кердача комплекса маьлха пишко новикъостал дергда кхьча тайпара хьае Iалаьмате хала йола геттара чIоагIа цIи лоиш йола тIехцIена материалаш промышлении хьисапе хьаяра. ХIанз лабораторешка Iилманхоша кIезиг-дукха мара кийчъяц уж. Цхьабакъда, масттa бIаьш тоннашка доаркIаш хургья уж, хIанзарча техника хьаштаща дIа ма дехкара.

Гелиокомплекс хьаеча узбекски Iилманхоща цхьана дакъа лоац мехкарча дIукхача проектни Iилма-технически институтий специалисташа.

СУРТА ТIА: 2 метр гаргга диаметр йола пишк вIаштIехьйоаккхаш я ведущи инженер Л. В. Нечаеван воккхагIйола инженер Е. Е. Тасьбаева.

В. КАЗАНЦЕВА сурт. ТАСС фотохроника.

Редактор О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

БАХАЧА НАЬХА ТЕРКАМГА!

Областной обороне организаце (ОСОАВИАХИМ-ДОСААФ) музей кийчъяра болх беш я ДОСААФ Нохч-ГIалгIай областной комитет.

ЧIоагIа дехар ду оаха НГIАССР оборонни коллективаш хьаярцеи цар балхацеи дувзадена документаш, сурташ, цоашта дагадоагIарашка кхьйола материалаш укх адресагIа кхийтар: 364913, г. Грозный, Орджоникидзе проспект, 36, ДОСААФ областной комитет.

Телефонаш: 9-80-45, 9-88-87, 9-87-62.

ТЕЛЕВИДЕНИ

25 ОКТЯБРЬ

I ПРОГРАММА

8.00 — «Ха».
8.35 — Мультфильм.
9.05 — «Жил доцца беше». Художественни фильм.
10.35 — «ВIаргашта гуйдар — тоьна халадер».
11.20 — «Кердадараш».
14.30 — «Кердадараш».
14.50 — «Вошала запомни» яхача телевизионни документальни фильма премьера.
15.40 — «Сантьердано старташ».
16.25 — «Кердадараш».
16.30 — Далекик Нолинни... гIар вокарий гитаристий дуъто. Дохенера передача.
17.00 — «Гренада дуккхера». Документальни фильм.
17.30 — «Шахматни школа». Гоккала урокаш.
18.00 — Миллионни ленински университет. «Ши дуне — ши политика». «Культура дахьаьра идеологически къовсам».
18.30 — «ХIара сурта тIа — малп».
18.45 — «Тахан дунен тIа».
19.00 — «Дунен нагармойн».
19.35 — «Музыка театрем, кином, телевиденей» яхача передача ве(r)Iеш тIа гIолла.
20.00 — «Цie гургалаш» яхача верхI серех долча телевизионни художественни фильма премьера. 1-гIа серн.
21.00 — «Ха».
21.35 — «Вайна уж накъгьан дицдала йиш яц». Поэта А. Межирова выступлени.
22.00 — «ЦТ «Доше фондучура». Ленински преми лауреато, СССР халкъа артиста Д. Ойстраха концерт.
23.05 — «Тахан дунен тIа».

II ПРОГРАММА

8.00 — IуIранара гимнастика.
8.15 — «Уралмашевцаш».
8.30, 9.35 — М. Ю. Лермонтов, «Мцыри». 7-гIа класс.
9.05, 12.25 — Испански метт.
10.10 — ПТУ дешаркошта. А. П. Чехов. «Боалип беш».
10.40, 11.40 — Зоологи. 7-гIа класс.
11.05 — «Довзал шоннон». Телевизионни журнал.
12.00 — Ботаника. 6-гIа класс.
12.25 — Испански метт.
12.55 — «Автозаводе», дегадоагIаш хилалаш» Iилма-документальни фильм.
13.15 — «Са къоамна доттагIашта». М. М. Пришвина произведенеш вегIеш тIа гIолла.
14.00 — «Горедо чуйЦо». Субтитраш долча художественни фильм.
16.15 — «Кердадараш».
17.00 — «Физелонни тIаралш». Документальни фильм.
17.30 — «Нийсарле» (нохчий моттала).
18.20 — «Нохч-ГIалгIайчоала».
18.40 — Хадтъа тIахьожама зарем (гIалгIай меттала).
19.00 — Автокрессах йола Европа чемпионат. ЧССР-ера передача.
19.30 — «Вай беш».
20.00 — «Вайса даьнъаьа хийла шун, бераш!».
20.20 — «Ритм» яха операци. Казахстанен Сибарегlени сноммий аьвож дегIаккхарах, 1-гIа передача.
20.50 — «Доше досавин». Документальни фильм.
21.00 — «Ха».
21.35 — «ГIерадочи лаьттан АIежал» яхача телевизионни художественни фильма премьера, 2-гIа серн.
22.40 — Баскетболах йола СССР чемпионат. Матч «Жальгирис» — ЦСКА.
23.30 — «Кердадараш».

10.35, 11.40 — А. С. Пушкин. «Песнь о вещем Олеге». 5-гIа класс.
11.00 — Астрономи. Планеташ.
12.10 — Физика. Физикй. 10-гIа класс.
13.10 — Изобразительни искусства. 7-гIа класс.
13.40 — Нарн Мариси ребемкидонни Росси.
14.10 — «Моркашта кIаалхьара сальяр». Iилма-документарa фильм.
14.20 — И. Ильф Е. Петров. Вахарен киналаниш вегIеш.
15.15 — «Кердадараш».
17.55 — Резервни болх беш я. Автомобильни транспорта болалой Дента (нохчий меттала).
18.25 — «Нохч-ГIалгIайчоала».
18.40 — «Энергетик керда...» Киножурнал.
18.55 — Хьайбаш леладар... уварни фронт. «Керттендар — ший гIуланх дезаш хилар». («Каргалински» совхоз).
19.25 — Концерт.
20.00 — «Вайса даьнъаьа хийла шун, бераш!».
20.20 — «Ритм» яха операци. Казахстанен Сибарегlени сноммий аьвож дегIаккхарах. 2-гIа передача.
20.50 — «Кулг-голзал беллараш». Фильм-концерт (Таллин).
21.00 — «Ха».
21.35 — «Угол падения». Художественни фильм. 1-гIа 2-гIа серии.
23.00 — «Кердадараш».

РАДИО

25 ОКТЯБРЬ

6.40 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала).
6.55 — Хоамаш.
6.15 — «Грозненский рабочий», «Комсомольское племя» газетий обзор.
6.22 — «Сердало» газета обзор.
6.30 — Передачий программа (эрсий, гIалгIай меттала).
6.35 — Реклама.
6.40 — «Дега лаIамах» (нохчий меттала).
11.15 — Миллионни ленински университет. «Вай законна этапера СЭВ Iилман-технически вIашагIкхетар. Беседа (нохчий меттала).
11.30 — «Къахьегама тоалашца накъа гIоргда вай отахьасаи Бела(р)а (гIалгIай меттала)».
11.43 — «Маш бор коммунистически еадьш а» (эрсий меттала).
13.15 — Художественни самодеятельности дагIалацар. Концерт.
17.15 — КПСС ЦК июньски (1983 ш.) Пленума соцамаш кхоачашде. «Идеологически, организаторски, боахама балха цхьоагIе» (эрсий меттала).
17.21 — «Шаьна юртабоахама къахьегамхой». Концерт (гIалгIай меттала).
18.00 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала).
18.20 — «Хьалам цхатгара да — хьакулар тайп-тайпара... Передача (гIалгIай меттала).
18.40 — «Атенст». Радиожурнал (гIалгIай меттала).

УКВ

17.00 — ДоттагIаши концерт.
17.22 — «Сантьердано тахнгарла».
18.12 — Илли вал Кагермано...
18.30 — Илли ... концерт.

26 ОКТЯБРЬ

6.40 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала).
6.53 — Хоамаш.
6.15 — «Грозненский рабочий» газета обзор.
7.25 — «Ленинан некъе» газета обзор.
8.30 — Передачий программа (эрсий, нохчий меттала).
8.30 — «Музыкальни дагIабаь» яхача цикла передача (нохчий меттала).
11.15 — Литературни Нохч-ГIалгIайча (нохчий меттала).
11.30 — Ашараш.
11.45 — «Къахьегамца я харга сийле». Хьанкlашлахарарча Надаевх Бахьаудинах йола зарисовка (гIалгIай меттала).
13.15 — «Нъоябернй вошаш» (гIалгIай меттала).
18.35 — Реклама.
17.15 — Передачий программа.
17.10 — «Вай лоалахой болчаь». Къулбаседа зIарой республикера передача (гIалгIай меттала).
17.31 — «Цie сийгаш» яха передача (гIалгIай меттала).
18.00 — Керда хоамаш (эрсий, нохчий, гIалгIай меттала).
18.30 — «Хьалкходаьр керда деза». Ачхой-Мартановски районе гIолла яь рейд (эрсий меттала).
18.40 — «Керда обрадиш — илдара ... йолаш» (эрсий меттала).

26 ОКТЯБРЬ

I ПРОГРАММА

8.00 — «Ха».
8.35 — «Цie гургалаш». Телевизионни художественни фильм. 1-гIа серн.
9.30 — «Сантьердано старташ».
10.15 — «Эрсий композиторий музыкальни дуттаеш».
10.30 — «Дуне го безам бале...» Телевизионни документальни фильм.
11.00 — С. Прокофьев — «Ромео и Джульетта» яхача балета изъяьча музыка декъаш.
11.30 — «Кердадараш».
14.30 — «Кердадараш».
14.50 — «Кино тIаузар». Телевизионни документальни фильм.
15.10 — «Эрсий метта къамаьл».
15.40 — Iилманхошка — Подмосковьерча агропромышленни комплекса.
16.10 — «Кердадараш».
16.35 — «Москвоски комсомольцаш гIулакхаш».
17.20 — «Свердловски оперни театро дех цо».
17.35 — «ГIулакх а ду оаха доттагIаш а леладу...» Служебни жIалеш кхоачача Центральни школах йола телевизионни очерк.
18.15 — ХIанзара дунен болалой болаьш.
18.45 — «Тахан дунен тIа».
19.00 — Шахматех йола дуненни чемпионат. Информационни выпуск.
19.05 — «Юрта — ... тIехьа». Эрсий ... Академически хора даьтта доашо музыкальни передача.
20.00 — «Цie гургалаш». Телевизионни художественни фильм. 2-гIа серн.
21.00 — «Ха».
21.35 — Симфонически эстрадни музыка оркестра концерт.
23.05 — Шахматех йола дуненни чемпионат. Информационни выпуск.
23.20 — «Тахан дунен тIа».

II ПРОГРАММА

8.00 — IуIранара гимнастика.
8.15 — «Книга пустыне бытия»...
8.35, 9.35 — Истори. 4-гIа класс.
9.05, 12.40 — Англиски метт.
10.05 — Географи. Географически открытий истори тIера.

Хенан...

Тахан республике гIоллеи Грознен кIезиг-дукха моркаш а йолаш, йоачан а йоацаш, цхьайолча моттигашка доккха а доаллаш, малхбоалехьара секунде 0 — 5 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике 15 — 20, Грозне 18 — 20 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоана хуьцалуш моркаш а йолаш, йоачан а йоацаш, цхьайолча моттигашка доккх а доаллаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3 — 7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана 2—4, дийнахьа 13 — 18 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

МЕТЕОСТАНЦИ.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковски, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместителa — 2-85-07; бехктохамха секретара — 2-84-88; отделаш: партийни вахара — 2-54-04; промышленносте транспорте — 2-65-01; юрта боахама — 2-47-84; культура — 2-64-73; кхьаий — 2-85-64; корректорна — 2-88-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-88; отделов: партийной жизни — 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-65-01; сельского хозяйства — 2-47-84; культуры — 2-64-73; писем — 2-85-64; корректорская — 2-88-88.

Газет арадувл шинарен, ерен, шоаттен деношка

С602400. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковски, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 4420.